

JAK BYĆ DOBRYM NAUCZYCIELEM - WYCHOWAWCĄ

Innowacyjne praktyki pedagogiczne
szansą rozwoju oświaty

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

RYKI 2010

WSTĘP	2
NAUCZYCIEL NA PRZESTRZENI DZIEJÓW	3
WZÓR OSOBOWY WSPÓŁCZESNEGO NAUCZYCIELA	11
OD KWALIFIKACJI DO KOMPETENCJI NAUCZYCIELA	17
ROLA NAUCZYCIELA W PROCESIE WYCHOWANIA	29
PRIORYTETY POLITYKI EDUKACYJNEJ UNII EUROPEJSKIEJ	41
CELE OPERACYJNE W NAUCZANIU – UCZENIU SIĘ	45
METODY NAUCZANIA I ORGANIZACYJNE FORMY PRACY	52
BIBLIOGRAFIA	82

Wstęp

Dokonująca się transformacja ustrojowa, w XXI wieku wymaga od wielu dziedzin naszego życia szybkich przeobrażeń. Za wyraz przeobrażeń można uznać zmagania o nowy ład edukacyjny, o model oświaty odpowiadający potrzebom i aspiracjom współczesnego społeczeństwa.

W poszukiwaniu modelu nowoczesnego charakteru szkoły nie odbiega się od poszukiwań modelu (wzoru) współczesnego nauczyciela. Osobowość nauczyciela jako model w procesie dydaktyczno-wychowawczym to ważny problem. Młodzież niewątpliwie potrzebuje wiedzy, ale często bardziej potrzebuje uśmiechu, serdecznego gestu, rozmowy lub samej tylko obecności dorosłego, mądrego przyjaciela.

Nowa rzeczywistość edukacyjna stawia przed nauczycielem nowe zadania, wyznacza mu nową rolę, ukazuje inne możliwości.

Mimo wielu badań prowadzonych od lat nad wzorem osobowym nauczyciela prawdziwe staje się stwierdzenie Kazimiery Jelińskiej: „Dziś, gdy w świecie dokonuje się tyle zmian, refleksja nad modelem zawodu nauczyciela wydaje się szczególnie potrzebna, dlatego że wymagania stawiane nauczycielom są zmienne, tak jak zmienny jest wzór doskonałego nauczyciela, który nie może być stabilny, bowiem musi być to model nauczania odpowiadający aktualnym potrzebom”.¹

Nauczyciel na przestrzeni dziejów

W dziejach każdego narodu spotykamy się z zawodem nauczyciela. W **okresie pierwotnym**, kiedy człowiek ograniczał się do zbierania i spożywania płodów przyrody i

¹ Jelińska K.: Z problemów zawodu nauczyciela. Wybrane cechy osobowości nauczycieli szkoły podstawowej w opinii uczniów, w: Hejnał Oświaty 1990

wymagane były określone sprawności oraz umiejętności umożliwiające skuteczne współzawodnictwo - młode pokolenie poprzez naśladownictwo i obserwację przejmowało doświadczenia dorosłych otrzymując jednakowe przygotowanie życiowe.

Funkcje nauczyciela mogli spełniać wówczas wszyscy dorośli członkowie plemienia a szczególnie przywódcy.

Opierając się na badaniach historycznych, można stwierdzić, że każda z pierwotnych formacji społecznych czy kulturowych, wytworzyła dla siebie **model nauczyciela**.

W starożytności formułując ideał człowieka o wszechstronnie rozwiniętej osobowości, za podstawowy czynnik wartości człowieka uważano jego mądrość i wiedzę. I choć ewolucja zawodu nauczyciela przechodziła wówczas swoje "wzloty i upadki", to jednak wielu myślicieli i uczonych dostrzegało potrzebę przywrócenia wysokiej rangi nauczycielowi. Wybitni pedagodzy snuli rozważania na temat celów wychowania, wskazywali na istotę powinności nauczyciela, którego zadaniem miało być pielęgnowanie w uczniu podstawowych wartości ludzkich - dobra, prawdy i piękna.

Najstarszy nauczyciel chiński rozpoczął swój zawód około 2200 lat p.n.e i automatycznie został urzędnikiem państwowym stojącym wysoko w hierarchii społecznej.

Nauczycielem mógł zostać każdy, bez względu na pochodzenie i majątek, kto osiągnął odpowiedni stopień wiedzy. Należy tutaj przypomnieć, iż nauka trwała wiele lat, obejmowała zasady moralności, elementy historii literatury ojczystej, podstawy polityki, a przede wszystkim naukę pisania i czytania, co z powodu licznych i skomplikowanych znaków pisańskich było niezwykle żmudnym procesem. Ten jednak, kto poznał wszystkie trudności i zdobył wyższe wykształcenie (przeszedł trudny, trzystopniowy egzamin naukowy), miał dostęp do najwyższych godności w państwie i otaczano go niezwykle szacunkiem. Ci, którzy odpadali przy niższych egzaminach, zajmowali podrzędniejsze stanowiska.

Spośród wielu uczonych, mędrców starożytnych Chin wymienić należy **Konfucjusza** (o którym Chińczycy mówią z szacunkiem jako o **Pierwszym Nauczycielu**), autora sentencji:

„Kto zdobył wiedzę pielęgnuje, a nową bez ustanku zdobywa, Ten może być nauczycielem innych”²

Inny model nauczyciela wykształcił się w starożytnych Indiach. Społeczeństwo indyjskie oparło swoją kulturę na zasadach świętych ksiąg „Wed” zawierających najważniejsze zasady religijne. Nauczanie trwało od 12 do 48 lat i poza pisaniem i czytaniem obejmowało uczenie się na pamięć świętych ksiąg Wed. Kapłani-nauczyciele w

² Lun Yu, *Dialogi Konfucjańskie*

przeciwieństwie do nauczycieli chińskich opierali swoją pracę nauczycielską na przyjacielskich stosunkach z uczniami.

U Żydów nauczyciel staje się rzeczywistym wychowawcą narodu, obrońcą i stróżem tradycji narodowej. Nauczanie stanowiło urząd święty.

Na ziemiach greckich zawód nauczyciela pojawia się w IX i VIII wieku p.n.e, jest nim wędrowny śpiewak uznawany za mędrca. Byli oni muzykami i poetami, stróżami moralności i kierownikami sumień ludzkich. Uczyli wymowy oraz sztuki wojennej.

Oryginalną zdobyczą nauczyciela greckiego była swojego rodzaju specjalizacja. W szkole elementarnej czytania, pisania i utworów poetyckich uczył osobny nauczyciel, zwany **grammatistes**, muzyki **lutnista**, gimnastyki **pedotriba**. W szkole średniej obok gramatyka pracował m.in. nauczyciel matematyki, geometrii, geografii pracujący metodami zbliżonymi do dzisiejszych.

Wielką rolę reformatorsko-rewolucyjną odegrali sofisci (dosłownie: uczeni, mędracy). Ich radykalne, wystąpienia i poglądy na temat roli, zadań i programów szkoły, opracowanie pierwszych zasad pedagogiki i dydaktyki oraz pierwszych podręczników wpłynęły na przeprowadzenie zmian w ówczesnym sposobie nauczania. Dość powiedzieć, że bez sofistów nie byłoby **Sokratesa, Platona, Arystotelesa** i wielu innych pedagogów-oświatowców.

Isokratesa - twórcy greckiej szkoły średniej, który usytuował wysoko w społeczeństwie opinię o zawodzie nauczycielskim. Isokrates żądał od nauczycieli wysokich kwalifikacji moralnych i umysłowych, ale równocześnie wymagał od uczniów i społeczeństwa szacunku dla nich, twierdząc, że uczniowie powinni wyżej cenić nauczycieli od rodziców.

„Rodzicom zawdzięcza uczeń tylko życie, nauczycielowi życie dobre i szczęśliwe”³

W Rzymie był nim niewolnik – wyzwolenc, którego nazywano pedagogiem.

Mówiąc o nauczycielach nie sposób pominąć **Marka Fabiusza Kwintyliana**, który w swym dziele pt. „Kształcenie mówcy” - w księdze **O charakterze i powinnościach nauczyciela** zawarł treści dotyczące teorii wychowania oraz szereg wskazówek dydaktycznych i wiele praktycznych rad, z których większość jest do dziś aktualna. Według niego nauczyciel powinien odznaczać się roztropnością, powinien znać metody nauczania i umieć zniżyć się do poziomu ucznia. Powinien podchodzić do swoich uczniów jak ojciec gdyż zastępuje im w szkole tych, którzy mu dzieci swe oddają na wychowanie. Musi, zatem sam być wolnym od błędów i u innych tych błędów nie tolerować. W surowości swej nie

³ Aleksander Krawczuk, *Groby Cheronei* Poznań 1988

powinien być dla uczniów przykry, ale i przystępność jego nie powinna ich dopuszczać do zbytnej swobody i spoufalenia. Powinien mówić młodzieży jak najczęściej o tym, co szlachetne i co dobre. Powinien być opanowany i nie ulegać gniewliwości, ale też nie pomijać milczeniem tego, co będzie wymagało napomnienia i zachęty do poprawy. W sposobie prowadzenia nauki powinien być prosty i cierpliwy, dokładny, ale przy tym nie drobiazgowy. Uczniom powinien chętnie udzielać odpowiedzi na ich pytania, a nawet podsuwać im te pytania, gdy sami nie będą się z nimi do niego zwracać. Przy udzielaniu pochwał nie powinien ani zazdrośnie skąpić słów, ani też znowu zbyt hojnie nimi szafować. Wykazując błędy w pracach uczniów i poprawiając je, powinien to robić w sposób dla nich nie przykry, a przede wszystkim nieobrażający ich godności osobistej. Sam też powinien codziennie wypowiadać w ciągu lekcji jakąś myśl, nawet dużo takich myśli, które by uczniom utkwiły w pamięci i wzbudziły w nich refleksje.⁴

Po upadku Cesarstwa Rzymskiego, uwagę na kształcenie młodzieży zwrócił Kościół. Pracą tą zajęły się klasztory a nauczycielem był zakonnik.

Podsumowując można stwierdzić, iż model nauczyciela, który wykształcił się w starożytności, a przede wszystkim w Grecji i Rzymie był wzorem dla późniejszego nauczyciela-wychowawcy.

W XII wieku powstają uniwersytety, najwcześniej w Bolonii, Paryżu i Oxfordzie. Na uniwersytetach istniały już trzy zasadnicze fakultety teologiczny, medyczny i prawny nadające stopień doktora, uprawniające do nauczania oraz wydział filozoficzny poświęcony siedmiu sztukom wyzwolonym:

- stopień niższy obejmował gramatykę, retorykę i dialektykę
- stopień wyższy arytmetykę, geometrię, muzykę, astronomię.

W okresie renesansu rozwija się kształcenie nauczycieli do nauczania średniego i elementarnego. W XVII i XVIII wieku powstają założone przez Jezuitów pierwsze seminaria nauczycielskie. W seminarium uczono w języku ojczystym i dopuszczano świeckich.

Spośród humanistów tego okresu na czoło wysuwa się **Erazm z Rotterdamu**, który w swych rozważaniach dotyczących etyki nauczycielskiej, krytykuje wychowanie oparte na bezwzględnej dyscyplinie zalecając nauczycielom łagodność, wyrozumiałość i liczenie się z naturą dziecka.

XVII wiek to okres działalności wybitnego pedagoga Jana Amosa Komeńskiego –

⁴ M. F. Kwintylian, *Kształcenie mówcy*, Warszawa 2002

twórcy systemu pedagogicznego. Domagał się on powszechnego nauczania i wychowania. Opracował system jednolitego szkolnictwa, a dydaktyka zaczęła rozwijać się na podstawach naukowych. Dokonał analizy procesu nauczania i określił nowe podstawowe zasady nauczania. Twierdził, iż proces nauczania by był skuteczny musi opierać się na znajomości procesu poznania ludzkiego i kształtowania rzeczywistości. Tak ambitne założenia pedagogiczne wymagały odpowiednio przygotowanych do nauczania – nauczycieli, co wiązało się ze stworzeniem zakładów kształcenia nauczycieli.

Andrzej Frycz Modrzewski w dziele „O poprawie Rzeczypospolitej” w księdze *O szkole* stwierdził, iż tylko doskonały nauczyciel może zaszcześcić uczniom prawdziwe cnoty.⁵

Zarówno poglądy tych, jak i innych, niewymienionych myślicieli i reformatorów epoki humanizmu w znaczny sposób wpłynęły na rozwój oświeceniowej pedagogiki, a zwłaszcza na kształtowanie nowego modelu nauczyciela. Wielu myślicieli i postępowych działaczy społecznych przypisywało wysoką rangę zawodowi nauczycielskiemu. Spośród nich można wymienić **Stanisława Konarskiego**, który pisał: „Nauczyciele powinni odznaczać się uprzejmością, łagodnością i jak największą przystępnością. Muszą oni pilnie wystrzegać się popędliwości, nie unosić się, nie krzyczeć, nie obrzucać uczniów wyzwiskami, nie naigrywać się z mniej zdolnych. Nauczyciel powinien nimi kierować łagodnie i z dobrocią. Gdy zajdzie potrzeba nagany, niechaj nie udziela jej nigdy na gorąco i w gniewie, lecz zawsze pewien czas poczeka, a potem postąpi z największą roztropnością, ale zarazem stanowczo, surowo i poważnie. Pierwszą i najkonieczniejszą dla nauczyciela cnotą jest trzeźwość. Zabrania się wszystkim nauczycielom picia gorzałki, chyba na zlecenia lekarza. Wszyscy nauczyciele powinni między sobą pielęgnować zgodę i miłość braterską i wszelkimi sposobami zapobiegać, aby ani cień ich nieporozumień nie dostał się do klasy.”⁶

Komisja Edukacji Narodowej powstała w Polsce 14.10.1773 roku i była państwową naczelną władzą szkolną... Fundusze na jej działalność pochodziły z przejętych przez państwo dóbr pojezuickich. Powołana przez Sejm Rzeczypospolitej stanowiła jak gdyby ministerstwo oświaty. KEN tworzy stan akademicki – pierwszy w Europie zawodowy związek zrzeszający profesorów i nauczycieli szkół średnich. Komisja Edukacji Narodowej powołuje przy wileńskiej i krakowskiej Szkole Głównej studia dla kandydatów do stanu akademickiego. Troszczy się o przygotowanie nauczycieli do szkół parafialnych, wytycza wskazówki dla nauczycieli wiejskich, tworzy seminaria, wydaje napisaną przez Piramowicza w 1787 roku „Powinności nauczyciela”, w której autor twierdził: „Nie ma chwalebniejszego ani

⁵ A. Frycz Modrzewski, *O poprawie Rzeczypospolitej*, Warszawa 1953

⁶ wybór i oprac. S.I. Możdżeń, *Testy źródłowe do dziejów wychowania cz.3*, Kielce 1993

pożyteczniejszego powołania nad nauczycielskie, ale aby nauczyciel mógł wypełnić dobrze swoje obowiązki powinien sam się uczyć z książek pożyczonych od proboszcza. Zadania swoje wypełni łatwiej, jeżeli zdobędzie sobie miłość dzieci przez serdeczne odnoszenie się do nich, sprawiedliwe traktowanie i przykłady dobrego postępowania."⁷

Oświecenie wnosi zrozumienie kwestii specjalnego przygotowania nauczycieli do każdego szczebla nauczania. Zawód nauczycielski powstaje jako zawód świecki. XIX wiek wnosi kształcenie nauczycieli dla szkół początkowych w seminariach nauczycielskich.

Wiek ten przynosi ze sobą pogłębienie refleksji nad zawodem nauczyciela, powstają wówczas oryginalne dzieła, rozprawy na tematy związane z osobą nauczyciela. W konsekwencji doprowadza to do wyodrębnienia się subdyscypliny pedagogiki - pedeutologii.

W czasach Świętego Przymierza i jednocześnie tajnych spisków oraz dążeń wolnościowych, nauczyciele przyjmowani do zawodu musieli składać pisemną deklarację lojalności następującej treści:

„Ja niżej podpisany oświadczam niniejszym pod przysięgą, iż nie jestem związany w tej chwili żadnym tajnym stowarzyszeniem zarówno w kraju jak i zagranicą, w przyszłości też do podobnych związków należeć nie będę. Tak mi dopomóż Bóg!

Celem nadania mym słowom wagi dokumentu niniejszą rotę napisałem własnoręcznie i podpisem swym opatrzyłem.”

Nauczyciel, skrępowany politycznie pozostawał pod stałym i czujnym okiem władz. Wyznaczano mu książki, które wolno mu było czytać, wychodząc z założenia, że nauczyciel nie powinien umieć za wiele. Książki o treściach liberalnych były wręcz zakazane.

Konstanty Wolski opracował „Przepisy dla nauczycieli dających naukę początkowego czytania”, w których zawarł rady dla nauczycieli dotyczące realizacji poszczególnych etapów nauki. Między innymi pisał: „W tym celu nauczyciel powinien poznać, z jakiego stanu ma uczniów, uważać, jakie wyobrażenia i wyrazy mogą im już być znajome, te w nich podchwytować niejako, a z nich wydobywać inne, samą zrozumiałością ośmielać je do poufalej z sobą rozmowy.”⁸

Pijar ks. **Wojciech Szweykowski** w „W uwagach nad wyższymi szkołami polskimi, w porównaniu do niemieckich” pouczał nauczycieli, aby doceniali godność swojego powołania, byli do niego przywiązani i jemu się tylko poświęcili.

Ksawery Pietraszkiewicz „ W uwagach pedagogicznych” zachęcał nauczycieli, aby z wielką troskliwością i umiarem wybierali i przekazywali uczniom wiedzę, aby wystrzegali

⁷ G. Piramowicz, Powinności nauczyciela, Lwów 1787

⁸ S. J. Możdżeń: Historia wychowania 1795-1918, Kielce 2000, s. 213

się rutyny, tego mechanizmu, w którym umiera umysł, aby chronili młode pokolenie przed zgubnym wpływem cywilizacji, a w szczególności jej moralnym zaniedbaniem.

Problem nauczyciela rozważał również **Wojciech Izidor Chojnacki**. W 1815 roku ukazało się jego dzieło pt. „Zasady pierwiastkowe pedagogiki i metodyki”, w którym wymienił następujące cechy osobowości nauczyciela:

„Przymioty ciała: postać nieułomna, wzrok dobry, słuch czysty, wymowa dobra, wiek średni

Przymioty serca: przywiązanie do stanu swego i do dzieci, moralność, a szczególnie łagodność

Przymioty rozumu: roztropność, czytanie dobre, pisanie czytelne i piękne, rachunki, znajomość Filozofii naturalnej, wiadomość Literatury pedagogicznej”

Każdy nauczyciel, zdaniem Chojnackiego, powinien przygotowywać się do każdej lekcji „Rozbierając myśl każdą z osobna, robiąc do niej uwagi, aby móc przemówić do serca i rozumu”. Jeżeli czegoś nauczyciel nie umie ma tego nie uczyć. Ma być sprawiedliwy, łagodny i ludzki, a przede wszystkim ma być wzorem dla dzieci.”

Nauczyciel, pedagog, tajny działacz oświatowy był w omawianym okresie (czasy zaborów) bojownikiem niepodległości. W nierównej walce, szczuty, prześladowany, bronił duszy narodu. Zaslaniał lud polski przed germanizacją i rusyfikacją.

Pierwszym organizatorem i dyrektorem seminarium nauczycielskiego w Niemczech był Adolf Disterweg – stworzył podstawowy system kształcenia nauczycieli do szkół średnich. Disterweg utworzył seminaria w Dusseldorfie i Berlinie, był autorem „Przewodnika dla nauczycieli niemieckich” 1834. Dbał o kształcenie i doskonalenie nauczycieli oraz dbał o ich zawodowe interesy.

W tym samym czasie w Księstwie Poznańskim, na terenie Wielkopolski działa E. Estkowski – organizator i ideolog nauczycielstwa polskiego, twórca seminarium nauczycielskiego w Poznaniu oraz autor „Planu urządzenia” tegoż seminarium. Założył również „Towarzystwo pedagogiczne” w Poznaniu, 1848 r. Był też twórcą i redaktorem pierwszego polskiego czasopisma pedagogicznego „Szkoła polska”.

Powstające w drugiej połowie XIX wieku liczne seminaria reprezentowały różny poziom nauczania; wiodącymi były seminaria galicyjskie.

Seminaria nauczycielskie dawały wykształcenie na poziomie zbliżonym do średniego – były to średnie szkoły zawodowe pedagogiczne. Nie dawały jednak uprawnień do dalszego kształcenia uniwersyteckiego. Przyszli nauczyciele poznawali pedagogikę, dydaktykę, psychologię, jak również przedmioty szkoły elementarnej. Natomiast absolwenci

uniwersytetów mogli nauczać w szkołach średnich. Istniała więc duża dysproporcja między nauczycielem gimnazjum a nauczycielem ludowym.

Twórcą pedagogiki „naukowej” w XIX wieku w Niemczech był Johan Friedrich Herbart, profesor uniwersytetu w Królewcu, gdzie utworzył uniwersyteckie seminarium ćwiczeń (lekcje próbne). Pedagogikę swą oparł na etyce i psychologii, a więc by nauczyciel mógł uczyć oprócz umiejętności dydaktyki wychowawczej powinien mieć przygotowanie pedagogiczne i psychologiczne. Twierdził, że poznanie samego przedmiotu nauczania to za mało.

Podsumowując XIX wiek można powiedzieć, iż rośnie ranga i status społeczny nauczycieli. Nauczyciele stają się urzędnikami państwowymi, powoływanymi przez organy państwa, otrzymują emeryturę. Rośnie prestiż zawodowy tej profesji.

Wiek XX wnosi rozwój nauk pedagogicznych i psychologicznych, sprecyzowano rolę i zadania nauczyciela. Rozwijają się badania nad osobowością nauczyciela, talentem i zdolnościami wychowawczymi.

Rozpoczynające się nowe stulecie zaowocowało hasłami propagującymi pajdocentryzm. Przejawiając szczególną troskę o dziecko, wiek XX nazwano „stuleciem dziecka”.

W związku z tym, akcentowane zmiany zadań nauczycielskich, poszły w kierunku widzenia nauczyciela jako „ogrodnika” pielęgnującego, tworzącego warunki do rozwoju, ale nieingerującego w osobowość ucznia. W Drugiej Rzeczypospolitej pracował w tym duchu wybitny nauczyciel-wychowawca **Janusz Korczak**.

W okresie międzywojennym podstawowy nurt badań pedeutologicznych oparty był na założeniu, że czynności nauczania zależne są od cech osobowości nauczyciela. W latach sześćdziesiątych widać wyraźny odwrót od koncepcji osobowościowego wzoru nauczyciela i przeniesienie punktu ciężkości na jego wykształcenie i przygotowanie do realizacji zadań dydaktyczno-wychowawczych. W latach dziewięćdziesiątych miejsce nauczyciela przekazującego gotowe wiadomości zajmuje nauczyciel - badacz, umiejący stworzyć sytuację, w której uczeń sam będzie zdobywać wiedzę. Kształcenie opiera się na dialogu nauczyciela z uczniem, ich wzajemnej współpracy i akceptacji.

Szybki rozwój naukowo – techniczny, gospodarczy i kulturalny wymaga obecnie od nauczyciela stałego podnoszenia poziomu wykształcenia w celu nadążenia za zachodzącymi zmianami. Szkolnictwo ma obecnie wyznaczony za główny priorytet – dostarczanie społeczeństwu wysoko wykwalifikowanych obywateli. Edukacja staje się w głównej mierze przygotowaniem do zawodu.

Wzór osobowy współczesnego nauczyciela

Poczucie wartości samego siebie jest istotnym elementem funkcjonowania człowieka w każdym zawodzie i w każdej sytuacji życiowej. Dążymy do takiego stanu, który zapewniłby satysfakcjonujące i godne życie.

Specyfika i odrębność pracy nauczyciela wyraża się w szczególnych możliwościach doświadczenia samego siebie. Zawsze istotnym zagadnieniem będzie to, kim jest nauczyciel dla ucznia, czy jest osobowością szczególną, wybitnie oddziałującą, czy tylko osobą w różnych sytuacjach edukacyjnych. Pytania odnoszą się do jakości osobowości nauczyciela, uznawanych przez niego wartości, ideałów, właściwości psychofizycznych i intelektualnych oraz samych

kompetencji, jego wiedzy i umiejętności metodycznych w zakresie nauczania i wychowania.

Mówiąc o wzorze osobowym nauczyciela zadajemy kolejne pytanie - „Na ile jest mistrzem w swoim zawodzie, zdolnym do poszukiwania takich sposobów pracy z uczniem, które gwarantują mu sukcesy pedagogiczne”?

Odpowiedź na to pytanie powinna uwzględniać osiągnięcia w pracy nauczyciela, objawiające się głównie w karierach jego uczniów, ich dalszej drodze edukacyjnej, aspiracjach i umiejętnościach stawiania sobie celów i dążeniu do ich realizacji.

Specyfika i odrębność pracy nauczyciela polega także na tym, że nie ma on nigdy postaci, skończonej konstrukcji na danym etapie rozwoju zawodowego.

Model nauczyciela wynikał zawsze z charakteru stosunków społeczno-politycznych. Model ów kształtowany na wzór epoki. Raz nauczyciel miał być pokornym sługą, raz człowiekiem światłym i wszechstronnym, to znów posłusznym urzędnikiem.

W literaturze naukowej dotyczącej wzorca nauczyciela różnych epok i środowisk powtarza się wizja idealnego pedagoga jako człowieka obdarzonego specjalnym „talentem pedagogicznym”, który może być własnością tylko silnej, bogatej indywidualności intelektualnej i emocjonalnej.

Na gruncie polskim jedną z pierwszych prac omawiającą bardzo dokładnie problematykę nauczycielską była praca J.W. Dawida „O duszy nauczycielstwa”. Podstawowym czynnikiem determinującym przebieg czynności zawodowych jest określany zespół cech psychofizycznych nauczyciela - wychowawcy Według J. W. Dawida cechą szczególną, która zasadniczo wpływa na kierunki efektywności pedagogicznego oddziaływania nauczyciela wychowawcy, jest osobliwy, emocjonalno- intelektualny stosunek do dziecka nazywany przez autora „miłością dusz ludzkich”. Poza tym do ważnych cech osobowości nauczycieli autor zalicza potrzebę doskonałości, poczucie odpowiedzialności i obowiązek, odwagę moralną.

Pogłębianie poglądów J.W. Dawida można znaleźć w pracach Z. Mysłakowskiego i S. Szumana. Mysłakowski wprowadza pojęcie „talentu pedagogicznego” rozumie przez to wrodzoną predyspozycję, którą można doskonalić poprzez wprawę. Talent pedagogiczny wiązał nie z tkwiącymi w człowieku możliwościami twórczymi w tym i naukowymi, lecz ze stroną realizacyjną to jest z samym urzeczywistnieniem zamiarów twórczych opartych zarówno na refleksji, jak i na doświadczeniu indywidualnym i zbiorowym. Cechą dominującą nauczyciela jest, „kontaktowość”, której tło stanowią żywość wyobraźni, instynkt rodzicielski, zdolność do wyrażania uczuć. Z kolei S. Szuman stwierdza, że nauczyciel może osiągnąć doskonałość w zawodzie dzięki osobistym zaletom i staraniom. Według niego nikt

nie rodzi się pedagogiem, a dojrzewanie talentu może następować tylko w sprzyjających warunkach.⁹ M. Kreutz twierdzi, że cechy osobowościowe nauczyciela zostały sprowadzone do trzech czynników: miłości ludzi, skłonności do społecznego oddziaływania oraz zdolności sugestywnej.¹⁰ Ta ostatnia wyraża się w emocjonalnym oddziaływaniu na innego człowieka.

Natomiast S. Baley, jako najistotniejszą cechę doskonałego wychowawcy wymienia tzw. zdatność wychowawczą, która jest zbiorem cech ułatwiających wychowanie innych osób. Do znacznych cech osobowości nauczyciela zalicza: przychylność do młodzieży, poznanie młodzieży, nastawienie na systematyczne i praktyczne zajmowanie się młodzieżą, cierpliwość, takt, entuzjazm, postawa pedagogiczna i inne.¹¹

Pełną charakterystykę osobowości nauczyciela przedstawia M. Grzegorzewska. Autorka podkreśla bogactwo osobowości nauczyciela, płynące z miłości, dobroci polegającej na niesieniu pomocy innym oraz wierności własnym przekonaniom.¹² W latach pięćdziesiątych nastąpił zwrot w badaniach pedeutologicznych, a zasadniczy wpływ na rozszerzenie tej problematyki wywarły badania S. Dobrowolskiego. Zerwał on z hipotezami o powołaniu i talencie nauczyciela, uwzględniając jako najważniejsze właściwości jego umysłu.¹³ Od tego czasu wiedza i umiejętności oraz potrzeba ustawicznego kształcenia stały się bardzo istotne.

Mówiąc o osobowości nauczyciela J. Legowicz pokazuje na wzór człowieka organizującego pracę i kierującego postępowaniem tych, których kształcąc równocześnie przysposabia do życia, współpracując przy tym z rodzicami i społeczeństwem. Osobowość nauczyciela musi się wyrażać w jego komunikatywności, musi być osobowością wyczuloną na współżycie z otaczającą go rzeczywistością. Nauczyciel osiąga samodyscyplinę planową i nieustanną pracę nad sobą i powinnościami jego działalności dydaktycznej i wychowawczej, która wymaga ciągłej gotowości we wspieraniu młodego pokolenia.¹⁴ S. Krawcewicz wyjaśnia, że nauczyciel powinien być człowiekiem o wysokiej kulturze posiadający gruntowną wiedzę i wykształcenie pedagogiczne. Poza tym powinien charakteryzować się wrażliwością intelektualną jak również powinien być zorientowany w problematyce społecznej. Nauczyciel powinien być dla ucznia przewodnikiem.¹⁵

⁹ S. Szuman., *Talent pedagogiczny*, Katowice 1947

¹⁰ M. Kreutz, *Osobowość nauczyciela-wychowawcy*, W: *Osobowość nauczyciela* (red. W. Okoń), Warszawa 1962.

¹¹ S. Baley, *Psychiczne właściwości nauczyciela-wychowawcy*, W: *Osobowość...* op. cit.

¹² M. Grzegorzewska, *Listy do młodego nauczyciela*, Warszawa 1996.

¹³ S. Dobrowolski, *Struktury umysłów nauczycieli*, Warszawa 1959.

¹⁴ J. Legowicz, *O nauczycielu. Filozofia nauczania i wychowania*, Warszawa 1975.

¹⁵ S. Krawcewicz, *Zawód nauczycielski z badań nad doskonaleniem i samokształceniem*, Warszawa 1970; tenże *Rola społeczna nauczyciela*. W: *Pedagogika* (M. Godlewski, S. Krawcewicz, T. Wujek). PWN. Warszawa

W. Okoń w nowszych pracach przedstawia cechy dobrego nauczyciela. Jako pierwszą przyjmuje prawość i stałość charakteru w połączeniu ze sprawiedliwością i postępowaniu względem innych. Ważnym czynnikiem wpływającym na autorytet nauczyciela, jest jego poziom intelektualno-moralny, jak również postawa twórcza. Cechy osobiste nauczyciela stanowią warunek oddziaływania pedagogicznego, który jest podstawą do ukształtowania odpowiednich stosunków między nauczycielem a jego uczniami. Duże znaczenie ma tutaj umiejętność oddziaływania na intelekt wychowanków, ich uczucia i wolę. Powodzenie pracy nauczyciela jest uzależnione od tego, czy jest on wobec uczniów sprawiedliwy, wymagający, a jednocześnie cierpliwy, wyrozumiały, serdeczny i przyjaźnie nastawiony.¹⁶

W. Okoń przedstawił również w swoim podręczniku stosunek nauczyciela do społeczeństwa, którego zdaniem kształcenie i wychowanie innych jest czynnością społeczną mającą na celu spowodowanie pożądanych zmian w osobowości i postępowaniu uczniów. Takie cechy nauczyciela, które skłaniają do walki o prawdę

Cele edukacyjne wymagają od nauczyciela osobowości bogatej, wszechstronnie rozwiniętej, twórczej, gdyż tylko taka osobowość może wywierać pozytywny wpływ na wychowanka.

W okresie globalizacji, kiedy następuje przechodzenie od cywilizacji przemysłowej do informatycznej, w takim klimacie wszyscy zwracają się ku edukacji, która powinna odegrać szczególną rolę w zapobieganiu i minimalizacji negatywnych skutków i wzmacnianiu tych elementów, które prowadzą do postępu i rozwoju współczesnego świata.

Przed polską szkołą stoją nowe zadania polegające na tym, jak uchronić wartości narodowe a jednocześnie przystosować mentalność młodego pokolenia do wartości dziedzictwa europejskiego.

Przegląd literatury dotyczący prób określenia współczesnego modelu nauczyciela pozwala stwierdzić, że we wzorze nowoczesnego nauczyciela muszą harmonizować ze sobą cechy instrumentalne, duży zasób wiedzy i umiejętności, aktywności, samodzielności. Tylko nauczyciel świadomy ogromu odpowiedzialności, jaki na nim ciąży może skutecznie funkcjonować w sytuacjach dydaktyczno-wychowawczych. Wiele obszarów działań nauczyciela zależy od jego kwalifikacji. Wykształcenie nauczycieli zależy w znacznym stopniu od poziomu szkół wyższych oraz od nich samych – ich kultury pedagogicznej, motywacji do pracy, a także od warunków ich statusu. Nauczycieli powinno cechować

1974.

¹⁶ W. Okoń, *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*, Warszawa 1987.

zastępowanie postawy dominacji postawą empatii, dialogu, otwierania się na ludzi.

Dlatego szkole współczesnej potrzebny jest nauczyciel szerokich horyzontów. Warto przytoczyć myśl R. J. Arendsa¹⁷ ”Od nauczyciela XXI wieku będzie się żądać władania obszernym zasobem wiedzy przedmiotowej, pedagogicznej, społecznej i z zakresu kultury będą oni musieli stać się refleksyjnymi twórcami i profesjonalistami.”

J. Łaszczuk¹⁸ twierdzi, że kształcenie pedagogów twórczości posiada głębszy wymiar, bo związane musi być z formowaniem człowieka jako Osoby, jednostki motywowanej i umiejętnej do kroczenia trudną drogą wychowywania do podejmowania i realizacji działań twórczych.

Wiele osób przygotowujących się do zawodu nauczycielskiego charakteryzuje się silnym idealistycznym pragnieniem ulepszenia oświaty i szkoły. Ten idealizm nie zawsze jest wspierany przez trafne strategie. Nauczyciele zdają sobie sprawę, że to, co robią wpływa na zachowanie uczniów. Efektywny nauczyciel kształtuje otoczenie sprzyjające uczeniu się, koncentrując się na tych właściwościach środowiska, które zaspokajają potrzeby uczniów i sprawiają, że uczniowie wytrwale zajmują się zadaniami dydaktycznymi współpracując z kolegami.

Nowoczesnemu społeczeństwu nie wystarczy by nauczyciel w swojej pracy opierał się na intuicji, czy własnych upodobaniach. Dzisiejszy nauczyciel ma obowiązek posługiwać się sposobami, których skuteczność została dowiedziona i podobnie jak przedstawiciele innych profesji obowiązuje go utrzymywanie uznanych standardów zawodowych. W tym miejscu należy przytoczyć pogląd H. Bednarskiego¹⁹ „Nauczyciel ma, bowiem nie tylko coraz lepiej przekazywać uczniom wiedzę, lecz chcieć i umieć przygotować uczniów do jej samodzielnego poszukiwania, a także kształtować przekonania i charaktery – czyli wychowywać”.

Nauczyciel jest i pozostanie najważniejszym ogniwem w procesie nauczania, nigdy jednak nie potrzebował on tak wydajnej pomocy i stałego wsparcia. Powinno ono polegać przede wszystkim na stworzeniu warunków do stałego doksztalcania się. Wiek XXI wymaga od ludzi nowego myślenia i działania, jak również większej mobilności zawodowej i uczenia się przez całe życie. Potrzebna jest edukacja, dzięki której ludzie będą umieli kierować procesami rozwoju cywilizacji.

17 R. J. Arends „Uczymy się nauczać” WSIP 1998

18 J. Łaszczuk „O kształceniu pedagogów twórczości, W: Kształcenie nauczycieli a reforma systemu edukacji w Polsce” Pod red. F. Szloska, Radom 2000,

19 H. Bednarski, „Reforma edukacji. Uwarunkowania społeczne, kulturowe i polityczne. Prace naukowe.” 1(6)2000, pod red. H. Bednarskiego i S. Ośko, Politechnika Radomska

Spółeczeństwo potrzebować będzie nauczycieli działających racjonalnie, oceniających lawinę faktów, umiejących wyciągać racjonalne wnioski. Szczególna rola w tym okresie przypada nauczycielom nauczycieli.

L. Tuross²⁰ twierdzi – „W podmiotowym procesie kształcenia studia mają dostarczyć kandydatom do zawodu nauczycielskiego, problemów, środków, informacji, metod do badania i budowania obrazu siebie jako nauczyciela.”

Studia pedagogiczne powinny, więc dostarczyć nauczycielowi wiedzy o sobie a w gruncie rzeczy o tym jak rozmaite struktury jego osobowości mogą współdecydować o wynikach jego pracy. Od absolwenta studiów pedagogicznych oczekuje się postawy wybitnie humanistycznej tj. postępowania zgodnie z zasadami demokracji, równości, sprawiedliwości i uczciwości.

Od nauczyciela wymaga się prezentowania zachowań patriotycznych opartych na znajomości ojczystego kraju jako części Wspólnoty Europejskiej, przestrzegania zasad tolerancji. Nauczyciel powinien także umiejętnie kształtować w zespołach uczniowskich korzystną atmosferę, w której panują życzliwe i partnerskie stosunki oraz są przestrzegane prawa ucznia.

Dlatego ważne jest, aby uczelnie pedagogiczne przywiązywały większą wagę do zagadnień z wychowania do demokracji. W programach studiów powinny znaleźć się treści z zakresu: społecznego komunikowania się tj. umiejętność prowadzenia rozmowy, dialogu, dyskusji, zlecania zadań, doradzania, przemawiania, negocjacji, przekonywania oraz pozawerbalnego porozumiewania się.

Wyższa uczelnia, która przygotowuje młodego człowieka do pracy zawodowej winna preferować wzory zachowań prodemokratycznych niezbędne w przyszłej pracy zawodowej.

Wzór osobowy nauczyciela kreślony przez naukowców i polityków nie jest oderwany od rzeczywistości, nie pozostaje w sferze teorii, jak to często bywało w przeszłości, lecz ściśle się z nimi łączy kwestia jego realizacji.

Według współczesnego modelu osobowego, nauczyciel ma być człowiekiem o wysokiej kulturze, o gruntownej wiedzy i wykształceniu pedagogicznym, wrażliwy intelektualnie, zorientowany w problematyce społecznej i zawodowej

20 L. Tuross „Pedagogika ogólna i subdyscypliny” Warszawa 1999

Od kwalifikacji do kompetencji nauczyciela

Współczesny nauczyciel staje wobec wielkich wyzwań. Aby im sprostać sam musi być doskonale przygotowany.

W raporcie Międzynarodowej Komisji do spraw Edukacji dla XXI wieku dla UNESCO, czytamy: „Postrzegamy nadchodzący wiek jako epokę, w której wszędzie na świecie jednostki i władze publiczne będą traktować zdobywanie wiedzy nie tylko jako środek do celu, lecz również jako cel sam w sobie.

(...) Oznacza to, że oczekujemy od nauczycieli wiele, że wymagania w stosunku do nich będą duże, ponieważ od nich w znacznej mierze zależy, czy ta wizja stanie się rzeczywistością. (...) Nauczyciele odgrywają zasadniczą rolę w kształtowaniu postaw

pozytywnych lub negatywnych wobec nauki. (...) Rola nauczyciela jako promotora zmian, orędownika wzajemnego zrozumienia i tolerancji nigdy jeszcze nie była tak oczywista.²¹

Od szeregu lat toczy się dyskusja na temat kwalifikacji niezbędnych do pełnienia roli nauczyciela we współczesnej szkole. . Pojęcie kwalifikacje zawodowe jest używane powszechnie w naukach humanistycznych, społecznych, ekonomicznych, prawnych i innych. Ich definicje można prezentować z różnych stanowisk.

T. Nowacki wyróżnia trzy rodzaje częściowych kwalifikacji ważnych do uzyskania właściwych wyników pracy i składających się na całość kwalifikacji pracowniczych, są to: kwalifikacje społeczno-moralne, kwalifikacje zdrowotno-fizyczne, kwalifikacje zawodowe.²²

W. Okoń definiuje kwalifikacje zawodowe jako zakres i jakość przygotowania niezbędnego do wykonywania jakiegoś zawodu. Na kwalifikacje zawodowe składają się następujące czynniki: poziom wykształcenia ogólnego, wiedza zawodowa, umiejętności zawodowe, a zwłaszcza stopień wprawy oraz umiejętność organizowania i usprawnienia pracy, uzdolnienia i zainteresowania.²³

Rozważania nad kwalifikacjami zawodowymi nauczycieli są niezbędne. Nauczyciel, jeżeli wie kim jest na tle oczekiwań i zadań, jakimi dysponuje możliwościami spełniania swojej roli, można przypuszczać, iż wie do czego ma zmierzać, jak ma doskonalić swoją pracę. Jest to problem ważny, dlatego, że praca nauczyciela charakteryzuje się wysokim stopniem samodzielności. Ta autonomia nauczyciela powoduje, iż czynnikiem decydującym o efektach pracy jest jego wiedza, umiejętności oraz świadomość roli i zadań jakie na nim spoczywają.

F. Szlosek twierdzi, że „Ukazanie rozumienia kwalifikacji zawodowych z różnego stanowiska sprowadza się w gruncie rzeczy do wspólnego mianownika mówiącego, że kwalifikacje zawodowe są w zasadzie zespołem umiejętności pozwalających na wykonanie w odpowiedniej kolejności czynności, które są rozwiązaniem zadań zawodowych. Zatem im bogatsze i bardziej różnorodne zadania zawodowe, tym bardziej skomplikowane układy umiejętności i procedur działania musi opanować osoba wykonująca dany zawód. Odnosi się to również do zawodu nauczyciela, w tym nauczyciela akademickiego”.²⁴

T. Graca wyjaśnia, że w rozumieniu edukacyjnym kwalifikacje to potwierdzony zasób wiadomości i zakres umiejętności pozwalających na samodzielne wykonywanie

²¹ Raport dla UNESCO Międzynarodowej Komisji do spraw Edukacji dla XXI wieku. Edukacja jest w niej ukryty skarb, Stowarzyszenie Oświatowców Polskich 1998

²² T. Nowacki, Zawodownawstwo, ITEE, Radom 1999

²³ W. Okoń, Słownik pedagogiczny, PWN, Warszawa 1984, s.155

²⁴ F. Szlosek, Kompetencje czy kwalifikacje zawodowe nauczycieli akademickich, w: Kompetencje zawodowe nauczycieli a problemy reformy edukacyjnej, pod red. E. Sałaty, Radom 2001

konkretnych czynności i zadań zawodowych oraz na podjęcie zatrudnienia.²⁵

Inne podejście do kwalifikacji zawodowych jak pisze Z. Wiatrowski zakłada:

- zdolność i potrzebę pracownika do bycia i działania w różnych sytuacjach zawodowych w tym sytuacjach alternatywnych,
- zdolność i możliwość pracownika do podejmowania oraz realizowania zadań i ról zawodowych nasyconych tendencją do zmienności,
- nastawienie pracownika wyniesione z nowoczesnej szkoły zawodowej, do mobilnego, elastycznego, inicjatywnego i przedsiębiorczego oraz twórczego bycia we własnych i zakładowych sytuacjach zawodowych,
- coraz wyraźniejsze dążenie do stawania się podmiotem pracowniczym, odznaczającym się zdolnością do intelektualnego poznania, możliwością swobodnego wyboru, kompetentną decyzją i odpowiednim działaniem.²⁶

Dalej pisze Z. Wiatrowski, że współczesnym kwalifikacjom pracowniczym zaczęto przypisywać na równi:

- cechy instrumentalne; tj. odpowiednie układy czynnościowe, umiejętnościowe i sprawnościowe,
- cechy osobowościowe; tj. odpowiednie właściwości intelektualne, motywacji, woli i emocji,
- cechy społeczne; tj. współczesne walory komunikowania się i współpracy²⁷

Wysoki poziom kwalifikacji zawodowych jest wskaźnikiem dojrzałości nauczyciela do wykonywania zadań o określonej trudności i opanowywania dalszych umiejętności. Kwalifikacje mówią nie tylko o pracy, ile o wszelkiej działalności, gdyż wymaga to pewnego poziomu wiedzy i umiejętności.

W literaturze przedmiotu w różny sposób określa się nauczyciela i jego kwalifikacje. Nauczyciel według W. Okonia to osoba, która jest wykwalifikowana do nauczania i wychowywania dzieci, młodzieży i dorosłych. Nauczyciel kształci, wychowuje, rozwija znajdujących się pod jego opieką uczniów (dzieci, młodzież, dorosłych). Efekt jego pracy zależy między innymi od uczniów, programu edukacji (tj. kształcenia i wychowania) oraz od jej zewnętrznych warunków, lecz przede wszystkim od samego nauczyciela.²⁸

²⁵ T. Graca, Umiejętności psychospołeczne jako składnik kompetencji nauczyciela, w: Kompetencje zawodowe nauczycieli, Radom 2001

²⁶ Z. Wiatrowski, Droga do współczesnego rozumienia i uznawania kwalifikacji i kompetencji zawodowych, w: Kwalifikacje zawodowe na współczesnym rynku pracy, pod red: S.M. Kwiatkowski, IBE, Warszawa 2004

²⁷ tamże

²⁸ W. Okoń, Słownik pedagogiczny, PWN, Warszawa 1987, s 76.

Podobną definicję znajdziemy w *Leksykonie Pedagogika*. Tu nauczyciel to odpowiednio przygotowany specjalista do pracy dydaktyczno-wychowawczej w instytucjach oświatowo-publicznych i niepublicznych (przedszkolach, szkołach różnych typów, placówkach pozaszkolnych)²⁹

Wszelkie idee dydaktyczne, cele, treści, metody i zasady kształcenia i wychowania nie działają automatycznie, lecz realizują się i ożywają dzięki działalności nauczyciela. Osoba i osobowość nauczyciela, jego przygotowanie i kwalifikacje zawodowe, autorytet i postawa ideowo-moralna odgrywają decydującą rolę w procesie nauczania i uczenia się. Nauczyciel jest bowiem organizatorem, kierownikiem i opiekunem tego procesu.

Według W. Okonia: „Nie ma na świecie takiego systemu edukacyjnego, który by lekceważył rolę nauczyciela w procesie edukacji. Mimo że są między tymi systemami znaczne różnice, panuje w nich zgoda co do tego, że dobre wykształcenie i dobre wychowanie może być dziełem dobrego nauczyciela-wychowawcy”³⁰

T. Nowacki, J. Nowak twierdzą, że nauczyciel to ktoś aktywnie zainteresowany rozwojem osobowości uczniów. To nie tylko obserwator, ale współuczestnik procesów rozwojowych swoich wychowanków i nie tylko współuczestnik, ale sternik kierujący tym rozwojem.

Od nauczyciela wymaga się, aby był dobrym specjalistą, budził w młodzieży zainteresowania, umiał korzystać w pracy z ułatwień, jakie daje postęp naukowo-techniczny, chciał i był animatorem różnych poczynań edukacyjno-kulturalnych, miał wyrobioną, otwartą postawę, sam prezentował właściwą osobowość, chciał i był życzliwym doradcą zarówno uczniów jak i rodziców.

K. Dymek-Balcerek podaje, że w latach siedemdziesiątych ubiegłego stulecia uwaga badaczy zaczęła skupiać się na kategorii bardziej praktycznej i mierzalnej, a mianowicie na przydatności zawodowej nauczyciela. Szala ciężkości i istotności została ewolucyjnie przesunięta z cech i dyspozycji wrodzonych na właściwości nabyte (kwalifikacje, kompetencje, umiejętności i inne)³¹

Kwalifikacje pedagogiczne są ujmowane w różnych kategoriach, ale coraz powszechniejsze jest przekonanie, że kwalifikacje pedagogiczne mają decydujący wpływ na efektywność pracy nauczyciela.

B. Kwiatkowska-Kowal kwalifikacje pedagogiczne określa jako poziom i jakość

²⁹ Leksykon Pedagogika, red. B. Milerski, B. Śliwerski, PWN, Warszawa 2000, s. 131.

³⁰ W. Okoń, Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej, Wydawnictwo Żak, Warszawa 1996.

³¹ K. Dymek-Balcerek, Kompetencje pedagogiczne nauczyciela, w: F. Szlosek, Drogi i bezdroża kształcenia nauczycieli w Polsce, Radom 1995.

przygotowania zawodowego organizatorów i realizatorów procesu edukacji do świadomej oraz celowej pracy dydaktyczno-wychowawczej ukierunkowanej na rozwijanie i doskonalenie osobowości wychowanków w sferach poznawczej (oczekiwania wobec świata), czynnościowej (sposób zachowania wobec osób i samego siebie, wobec sytuacji oraz przedmiotów) i motywacyjnej (potrzeby, wartości i cele życiowe)³².

Na nauczyciela spoglądamy z perspektywy: człowieka, pedagoga, psychologa, specjalisty w swojej dziedzinie.

T. Nowacki, J. Nowak zakładają, że: „Umiejętność kierowania procesami nauczania i wychowania wymaga właściwego ustosunkowania się nauczyciela do uczniów. Od tej umiejętności kierowania i zachowania się nauczyciela zależy często rezultat pracy pedagogicznej i jego autorytet”.³³

Współczesność wymaga szybkiego i innego uczenia się. Uczenie się jest we współczesnym świecie podstawowym narzędziem w adaptacji człowieka do zmieniających się warunków życia.

Od nauczyciela wymaga się przetwarzania, przechowywania i posługiwania się lawinowo narastającą wiedzą o świecie, a także do kształcenia tej umiejętności u uczniów i studentów.

Edukacja nauczycielska znajduje się w procesie koniecznych zmian wynikających z transformacji systemu. Myślą przewodnią tych zmian może być stwierdzenie zawarte w raporcie UNESCO, w którym można przeczytać, iż „Trzeba do głębi poznać warunki kształcenia nauczycieli tak, aby widzieć w nich przede wszystkim wychowawców, a nie tylko specjalistów przekazujących innym zaprogramowaną wiedzę”.³⁴

Nauczyciel powinien być przygotowany w trakcie studiów w uczelni kształcącej do zawodu. Zadać można pytanie, jak kształcić kandydatów na nauczycieli, aby umieli oni sprostać stawianym im przez współczesność zadaniom?

Naukowcy stosują różne kryteria w zakresie tematyki kształcenia. I tak H. Kwiatkowska za kryterium wyodrębnienia głównych orientacji kształcenia nauczycieli, przyjęła to, w czym upatruje się źródeł i uwarunkowań nauczycielskich osiągnięć. Analiza tych uwarunkowań wyznaczana jest pytaniem, w jakim stopniu nauczyciel traktuje siebie jako aktywny podmiot, od którego w znacznym stopniu zależy rezultat jego własnych zamiarów i dążeń zawodowych, a w jakim stopniu spozstrzega siebie jako reaktywny obiekt

³² B. Kwiatkowska-Kowal, Koncepcja zadaniowa kształcenia nauczycieli w uniwersytetach, w: Nauczyciele nauczycieli, red. H. Kwiatkowska, A. Kotusiewicz, Warszawa – Łódź 1992.

³³ T. Nowacki, J. Nowak, op., cit.

³⁴ E. Faure red.: Uczyć się, aby być. Raport UNESCO, Warszawa 1975

ukierunkowany w swych działaniach przez siły zewnętrzne? Powodzenie pedagogicznego działania łączy się więc nierozzerwalnie z pozycją jaką tworzy nauczyciel w skali podmiotowość – przedmiotowość. Stopień, w jakim nauczyciel wyznacza swoje zadania i określa sposoby ich wykonania pod wpływem sytuacji, jest stopniem jego zależności, natomiast przeświadczenie nauczyciela o możliwościach własnego sprawstwa jest stopniem jego podmiotowości. Wyrazem tej podmiotowości jest przekonanie, że zadania i sposoby ich realizacji wynikają w poważnym zakresie z własnych, indywidualnych preferencji nauczyciela, mających związek z całokształtem jego dążeń. Wzrost aspiracji nauczyciela w obszarze spełnienia swych zawodowych powinności łączy się ściśle ze wzrostem jego autonomii.³⁵

T. Lewowicki omawiając koncepcje kształcenia nauczycieli za kryterium podziału przyjął cele kształcenia. I tak: po pierwsze, edukację nauczycielską wiąże z wyposażeniem kształconych w możliwie bogatą wiedzę ogólną. Nauczyciel – w myśl takiego widzenia jego edukacji – powinien uzyskać wielostronną wiedzę, być w wyniku studiów człowiekiem o dużej erudycji, solidnym w wykształceniu ogólnym. Wykształcenie to ma stać się podstawowym czynnikiem powodzenia w pracy zawodowej. Tę koncepcję określić można jako – skrótowo rzecz ujmując – ogólnokształcącą. Po drugie, od edukacji nauczycielskiej oczekuje się, że ludziom przygotowanym do tego trudnego zawodu nie tyle da ogólną wiedzę, co ukształtuje pożądane w tym zawodzie postawy; pomoże w rozwinięciu zainteresowań, zdolności, motywacji. To nie wykształcenie traktowane jako zasób wiedzy, lecz ukształtowanie osobowości nauczyciela uznawane jest za podstawowy cel tej edukacji. Nauczyciel powinien stawać się indywidualnością, a także – co może jeszcze ważniejsze – wzorem osobowym, osobą godną naśladowania i budzącą chęć naśladowania. O tak pojmowanej edukacji mówi się niekiedy, że ma charakter personalistyczny – skierowanym na osobę (osobowość) nauczyciela. Po trzecie, w edukacji nauczycielskiej widzi się szansę na zdobycie (czy ukształtowanie) rozmaitych sprawności, które przydać się mają w codziennej pracy zawodowej. Sprawności te, ich repertuar i biegłość w posługiwaniu się nimi, wydają wyznaczać szanse powodzenia zawodowego.³⁶

Kazimierz Denek w swej książce pt.: „O nowy kształt edukacji” pisze: „Przygotowanie kandydatów na nauczycieli trzeba postrzegać historycznie. Obejmuje ono: kształcenie wstępne, praktyki, wprowadzenie do zawodu, doksztalcanie i doskonalenie w toku

³⁵ H. Kwiatkowska, Nowa orientacja w kształceniu nauczycieli, Warszawa 1988.

³⁶ T. Lewowicki, Przemiany oświaty, Warszawa 1997, s.106.

pracy oraz podwyższenie kwalifikacji”.³⁷

Bardzo często w ostatnich latach posługujemy się pojęciem kompetencje pedagogiczne, to one charakteryzują kwalifikacje ludzi w poszczególnych zawodach, a także odnoszą się do kwalifikacji współczesnego nauczyciela.

W literaturze można spotkać różne definicje kompetencji. E. Goźlińska i F. Szlosek rozumieją przez kompetencje: przygotowanie zawodowe, zakres wiedzy, umiejętności i odpowiedzialności do wykonywania określonych zadań jako potencjalną umiejętność ujawniającą się w chwili wykonywania danego zadania.³⁸

Zdaniem W. Okonia kompetencje nauczyciela to zdolność do osobistej samorealizacji, zdolność do podejmowania działań na określonych polach „pedagogicznego bycia”.³⁹

Z zagadnieniem kompetencji wiążą się też rozważania R. J. Arendsa nad cechami efektywnego nauczyciela. Zdaniem tego autora efektywny nauczyciel to osoba, która poza kompetencjami przedmiotowymi posiada wysokie kwalifikacje pedagogiczne, wśród których wyróżnia cztery grupy:

1. władanie zasobem wiedzy, na którym opiera się sztuka nauczania,
2. dysponowanie repertuarem najlepszych sposobów postępowania pedagogicznego,
3. wykazywanie postawy i umiejętności niezbędnych do systematycznej refleksji i rozwiązywanie problemów,
4. rozumienie uczenia się i nauczania jako procesu ustawionego.⁴⁰

K. Dymek-Balcerek uważa, że kompetencje metodyczne ma nauczyciel, który umie działać według reguł określających optymalny porządek czynności. Podstawą owych reguł jest przepis działania mówiący, co i w jakiej kolejności trzeba robić, by osiągnąć zamierzony cel. Takie przepisy czynności nazywane są zazwyczaj metodami. Kompetencje metodyczne w zależności od zaawansowania w rozwoju mogą być rezultatem naśladownictwa, efektem świadomego przestrzegania wyuczonych reguł działania lub własnym (oryginalnym, twórczym) pomysłem.⁴¹

Kompetencje umożliwiają nauczycielowi zadawanie pytań, dzięki którym rozumienie świata staje się ciągłym zadaniem. Pytania co dzieje się wokół nas umożliwiają

³⁷ K. Denek, O nowy kształt edukacji, Toruń 1998, s.212.

³⁸ E. Goźlińska, F. Szlosek, Podręczny słownik nauczyciela kształcenia zawodowego, Radom 1997.

³⁹ W. Okoń, Nowy słownik pedagogiczny, Warszawa 1996.

⁴⁰ R. J. Arends, Uczymy się nauczać, Warszawa 1998.

⁴¹ K. Dymek-Balcerek, op.,cit.

nadażanie za zmianami jakie zachodzą. W pracy dydaktycznej nauczyciela kompetencje okazują się pomocne w trakcie opracowywania programu nauczania oraz organizowania czasu uczestnikom procesu dydaktycznego.

Każda metoda, którą pracuje nauczyciel stawia określone wymagania, a jej skuteczność zależy od tego czy uda się nauczycielowi te wymagania spełnić.

Podstawową zasadą współczesnej szkoły jest rozwój każdego ucznia, dlatego podejście nauczyciela do ucznia powinno opierać się na dokładnym rozpoznaniu osobowości wychowanka.

W okresie globalizacji, kiedy następuje przechodzenie od cywilizacji przemysłowej do informatycznej, w takim klimacie wszyscy zwracają się ku edukacji, która powinna odegrać szczególną rolę w zapobieganiu i minimalizacji negatywnych skutków i wzmacnianiu tych elementów, które prowadzą do postępu i rozwoju współczesnego świata.

Wiele obszarów działań nauczyciela zależy od jego kwalifikacji. Studia pedagogiczne powinny, więc dostarczyć nauczycielowi wiedzy o sobie, a w gruncie rzeczy o tym jak rozmaite struktury jego osobowości mogą współdecydować o wynikach jego pracy.

Od nauczyciela wymaga się prezentowania zachowań patriotycznych opartych na znajomości ojczystego kraju jako części Wspólnoty Europejskiej, przestrzegania zasad tolerancji. Nauczyciel powinien także umiejętnie kształtować w zespołach uczniowskich korzystną atmosferę, w której panują życzliwe i partnerskie stosunki oraz przestrzegane są prawa ucznia.

E. Kobylecka twierdzi: „Podstawową umiejętnością nauczyciela jest nie tyle zdolność przekazywania uczniom wiedzy o wartościach, lecz pomoc w ich rozpoznawaniu oraz hierarchizowaniu, a także wskazywanie wychowankom godnych ich dążeń celów, do których chcieliby zmierzać”⁴²

Tak jak pisze S. Kaczor: „Praktyka demokracji w każdym miejscu jest najważniejszym procesem kształcenia. Aby miały te procesy miejsce w szkołach podstawowych i średnich, kandydaci na nauczycieli powinni się demokracji uczyć w uczelniach. Wtedy możemy mieć większą gwarancję ukształtowania tego rodzaju postaw i przekonań, że warto to robić w pełnieniu funkcji nauczycielskich.”⁴³

Analizując zadania współczesnego nauczyciela bezsprzeczna jest konieczność wyposażenia go w wiedzę ogólną z zakresu pedagogiki oraz psychologii na tyle szeroko, by

⁴² E. Kobylecka, *Nauczyciel wobec współczesnych zadań edukacyjnych*, Kraków 2005, s. 48.

⁴³ S. Kaczor, *Kształcenie nauczycieli do realizacji celów nauczania i wychowania*, w: F. Szlosek, *Kształcenie nauczycieli a reforma systemu edukacji w Polsce*, Radom 2000.

potrafił dostrzec wiele aspektów funkcjonowania młodzieży.

T. Nowacki, J. Nowak określa: Wpływ na innych może bowiem wywierać tylko ten, kto posiada w swym doświadczeniu bogactwo przeżyć, wzniosł się na wysoki poziom w rozwoju intelektualnym, a więc dysponuje bogactwem, które jest gotów przekazywać innym.

44

Nauczyciel pracujący w warunkach transformacji spotyka się z wieloma dylematami edukacyjnymi własnymi i swoich wychowanków.

Kompetencje zawodowe nauczycieli wiążą się z przyrostem wiedzy i środków informacji oraz celami edukacji. Stanowią je posiadanie i rozwijanie różnych umiejętności, postaw i doświadczeń w celu efektywnego wypełniania różnych funkcji i zadań zawodowych wynikających z koncepcji rozwoju edukacji.

K. Denek opracował standardy ogólnie rozumianych kompetencji zawodowych nauczyciela. Wyróżnił następujące rodzaje kompetencji:

- prakseologiczne, dotyczące skuteczności nauczyciela w planowaniu, organizowaniu, kontroli i ocenie procesów edukacyjnych,
- komunikacyjne, odnoszące się do skuteczności zachowań językowych w sytuacjach edukacyjnych, wiedzy o komunikowaniu się interpersonalnym, myślenia dialogicznego, wykorzystywania rozmaitych technik dyskursywnych,
- kreatywne, odznaczające się niestandardowymi i innowacyjnymi działaniami rozwijającymi zainteresowania i twórcze czynności ucznia, a także ich problemowe myślenie i tworzenie wiedzy podmiotowej,
- moralne, czyli zdolność do pogłębionej refleksji moralnej,
- współdziałania, dotyczące skuteczności zachowań prospołecznych i sprawności działań integracyjnych nauczyciela,
- informatyczno-medialne, związane ze sprawnym i właściwym korzystaniem z nowoczesnych źródeł informacji w procesie nauczania – uczenia się, a także w różnych sytuacjach codziennego życia.⁴⁵

Natomiast Cz. Banach wyróżnia następujące kompetencje nauczycieli:

- interpretacyjno-komunikacyjne wyróżniające się umiejętnością rozumienia i definiowania sytuacji edukacyjnych oraz skutecznością zachowań

⁴⁴ T. Nowacki, J. Nowak op.,cit.

⁴⁵ K. Demek, Kompetencje nauczyciela w kontekście wyzwań XXI wieku i potrzeby reformy systemu edukacji w Polsce, w: Kształcenie pedagogiczne w dobie przemian edukacyjnych w Polsce, Materiały konferencyjne nr 46, Szczecin 2000.

werbalnych i niewerbalnych,

- kreatywne, wyróżniające się innowacyjnością, niestandardowością i prorozwojową skutecznością działań nauczyciela, współdziałania, skutecznych zachowań prospołecznych i integrujących zespoły uczniowskie oraz podmioty edukacyjne,
- prakseologiczno – pragmatyczne, wyrażające się skutecznością nauczyciela w planowaniu, organizowaniu, realizacji i ocenianiu procesów edukacyjnych,
- informatyczno-medialne, wyrażające się umiejętnością wykorzystania technologii informatycznej i komunikacyjnej w doskonaleniu procesów dydaktyczno-wychowawczych,
- moralne, przejawiające się zdolnością do refleksji moralnej przy ocenie czynów etycznych i działalnością wspomagającą moralny rozwój uczniów i studentów.⁴⁶

Kompetencje nauczyciela mogą być rozpatrywane w kategorii celów i potrzeb programu nauczania danego przedmiotu na określonym etapie kształcenia. Celem nadrzędnym systemu kształcenia przyszłych nauczycieli jest ukształtowanie w studentach gotowości zawodowej do działalności pedagogicznej.

K. Duraj-Nowakowa podaje: Gotowość zawodowa do działalności pedagogicznej jest to ukształtowany (aktywno-sprawczy) stan osobowości zapewniający szybką adaptację i skuteczną mobilizację, aktualizację, zastosowanie w procesie pracy wcześniej zgromadzonych wiadomości, umiejętności, nawyków i doświadczeń pedagogicznych oraz zintegrowanych, zawodowo znaczących cech osobowości. (...) Jest wstępnym i fundamentalnym warunkiem efektywnego wykonywania operacji, czynności i zadań profesjonalnych. (...) Powstaje w wyniku długotrwałego, dynamicznego procesu przygotowania do zawodu.⁴⁷

W. Okoń zwraca uwagę na problemy w procesie kształcenia nauczyciela, to jest:

1. obecność i charakter przedmiotów pedagogicznych w trakcie studiów,
2. stopień samodzielności studentów w opanowywaniu wiedzy i umiejętności pedagogicznych oraz technik badawczych,
3. przygotowanie do ustawicznego uczenia się w trakcie studiów i po ich ukończeniu.⁴⁸

⁴⁶ Cz. Banach, Edukacja nauczycielska

⁴⁷ K. Duraj-Nowakowa, Gotowość zawodowa nauczycieli, Kraków 1986.

⁴⁸ W. Okoń, Rzecz o edukacji nauczyciela, Warszawa 1991.

System edukacji nauczycielskiej powinno cechować przygotowanie do wszystkich funkcji nauczyciela.

B. Kwiatkowska-Kowal wnioskuje, że w każdej koncepcji kształcenia nauczycieli da się znaleźć wartościowy element (idee) czy wiele elementów, które powinny zostać przeniesione do nowego modelu edukacji nauczycieli. Ów nowy model powinien przejąć następujące idee:

- z ogólnokształcącej koncepcji edukacji nauczycielskiej – eksponowanie wielofunkcyjności zawodu nauczyciela i jego społecznej misji opartych na gruntownym wykształceniu ogólnym,
- z koncepcji specjalizacji o charakterze akademickim – eksponowanie teoretycznego przygotowania pedagogicznego (tzn. nie wiedzę o psychologii, o pedagogice, ale wiedzę psychologiczną i pedagogiczną),
- z koncepcji specjalistyczno-sprawnościowej – potrzebę sprawnościowego przygotowania nauczyciela,
- z orientacji humanistycznej edukacji nauczycielskiej – wyzwalanie aktywności poznawczej studentów, odkrywanie własnej aktywności,
- z orientacji funkcjonalnej – tezę o potrzebie nadmiarowości kwalifikacji nauczycielskich, o działaniowej formie kształcenia,
- z koncepcji szerokoprofilowego kształcenia nauczycieli – integrację interdyscyplinarnej treści, kompleksowość (łączenie kształcenia ogólnego z kierunkowym i pedagogicznym),
- z modelu innowacyjnego (związanego z koncepcją szerokoprofilowego kształcenia) – metody i formy pracy z przyszłymi nauczycielami umożliwiające aktywne, samodzielne i zindywidualizowane zdobywanie szerokiej wiedzy i umiejętności,
- z modelu humanistyczno-kategorialnego (nawiązującego do tradycji humanistyki) – eksponować sens dialogu i zrozumienia jako kategorii pedagogicznej.⁴⁹

Oprócz kwalifikacji pedagogicznych nauczyciel powinien charakteryzować się kwalifikacjami społecznymi. Nauczyciel posiadający takie kwalifikacje potrafi współpracować z innymi, skutecznie rozwiązuje konflikty. Umiejętności te są jednymi z najważniejszych zalet współczesnego nauczyciela. Szkoła staje się miejscem społeczeństwa

⁴⁹ B. Kwiatkowska-Kowal, *Kształcenie nauczycieli w szkole wyższej*, Warszawa 1994.

wychowującego i uczącego się. Ciągłe zmiany zachodzące w systemie oświaty w naszym kraju stanowią nowe wyzwania dla nauczycieli. Nauczyciel poza przygotowaniem merytorycznym i pedagogicznym powinien umieć podtrzymywać w miarę potrzeby kontakty interpersonalne oraz uczyć tego swoich uczniów. Umiejętności te choć uwarunkowane są czynnikami osobowościowymi oraz kulturowymi można rozwijać i kształcić.

Jak pisze S. Wołoszyn przedmiotem zawodu nauczycielskiego jest powinność i wartość, które mają się urzeczywistniać w trakcie nauczycielskiego działania.⁵⁰

Wiedza o typologii i hierarchii wartości jest szczególnie potrzebna przy konstruowaniu programów dydaktycznych i wychowawczych oraz celów lekcji. Należy przyznać, że nauczyciele zdobywają ją sami, ponieważ programy szkół wyższych jedynie w niewielkiej mierze uwzględniają zagadnienia dotyczące aksjologii, estetyki i etyki. Nauczyciele wykonując swój zawód muszą wziąć na siebie odpowiedzialność za wypowiedzane słowa i czyny.

W literaturze przedmiotu odnajdujemy zestawienia podstawowych powinności nauczyciela-wychowawcy i jego obowiązków wobec:

- uczniów – wśród wielu warto wskazać na życzliwość, akceptację, zrozumienie stanu psychicznego wychowanka, troskę o jego rozwój, przestrzeganie zasad moralnych, odpowiedzialność, dyskrecję, sprawiedliwość,
- siebie i zawodu – utrwalenie autorytetu, służba prawdzie, doskonalenie się, troska o godność, świadomość sensu i wartości pracy,
- innych nauczycieli – solidaryzowanie się z grupą, integrowanie zespołu, zachęcanie innych do doskonalenia,
- środowiska – powinność zwalczania zła i egoizmu, odpowiedzialność za realizację obowiązku szkolnego, współpraca z rodziną uczniów i środowiskiem.⁵¹

Według K. Denka kompetencjom nauczycielskim należy nadać współcześnie nowy profil. Nauczyciele powinni być badaczami rzeczywistości szkolnej poszukującymi odpowiedzi na pytania: co robię jako nauczyciel (autorefleksja), co osiągam (autoocena), co mogę lub powinienem zmienić w swoim praktycznym postępowaniu.⁵² Wiek XXI wymaga od ludzi nowego myślenia i działania, jak również większej mobilności zawodowej i uczenia się przez całe życie. Potrzebna jest edukacja, dzięki której ludzie będą umieli kierować procesami

⁵⁰ W. Wołoszyn, Powinności i wartości w deontologii nauczycielskiej, w: Rola wartości i powinności moralnych w kształtowaniu świadomości profesjonalnej nauczycieli, red. A. M. Tchórzewski, Bydgoszcz 1994.

⁵¹ A. Malesztak, T. Tchórzewski, W. Wołoszyn, W kręgu powinności moralnych nauczyciela, Bydgoszcz 1994.

⁵² K. Denek, Aksjologiczne aspekty edukacji szkolnej, Toruń 1999.

rozwoju cywilizacji.

Rola nauczyciela w procesie wychowania

Problem wychowania nie jest nowym problemem. Kolejne epoki przynosiły nowe wyzwania przed jakimi stawała szkoła oraz związani z nią nauczyciele i wychowawcy. Według Cz. Kupisiewicza „...procesy wychowania, kształcenia i nauczania nie są od siebie wyraźnie oddzielone. Wskutek tego zabiegom wychowawczym zawsze towarzyszą określone czynności z zakresu nauczania, a te z kolei bardzo często mają charakter kształcący i wychowawczy...”⁵³.

⁵³ Cz. Kupisiewicz, „*Dydaktyka ogólna*”, Warszawa 2000, s.32

Wychowanie było jednym z głównych zadań w całej historii edukacji. Istnieje wiele definicji wychowania. **Wincenty Okoń** uważa, że wychowanie to świadomie organizowana działalność społeczna, której celem jest wywoływanie zamierzonych zmian w osobowości człowieka. Zmiany te obejmują zarówno stronę poznawczą – instrumentalną, związaną z poznaniem rzeczywistości i umiejętnością oddziaływania na nią, jak i kształtowaniu stosunku człowieka do świata i ludzi, jego przekonań i postaw, układu wartości i celu życia.⁵⁴

Według **Bogdana Suchodolskiego** „rzeczą najważniejszą w wychowaniu jest kształtowanie ludzi tak, aby umieli żyć w warunkach współczesnej cywilizacji, aby umieli podjąć zadaniom, które im stawia, aby korzystali z możliwości kulturalnego rozwoju, które im dostarcza”.⁵⁵

Zadaniem nauczyciela jest w równej mierze uczyć, co wychowywać. **Stefan Wołoszyn** twierdzi jednak, że „wychowywać mogą jedynie ludzie wychowani”⁵⁶. Odnosi się to w szczególności do nauczyciela i szkoły, ponieważ ta jest instytucją wychowawczą, a nauczyciel powinien być powołanym i przygotowanym wychowawcą. Zdaniem Wołoszyna „wychowuje się nie tylko przez to, co się wie i umie, ale przez to, kim się jest i jaką kulturę duchową i moralną reprezentuje nauczyciel i wychowawca”.⁵⁷

Dlatego nauczyciel musi stać się głównym czynnikiem stymulującym rozwój indywidualny wychowanka. Nauczyciel nie tylko musi zdobyć nad młodzieżą panowanie, ale przede wszystkim zdobyć ich zaufanie i akceptację, zdobyć szacunek dla siebie i swojej pracy, stać się dla młodzieży autorytetem. Największym sukcesem nauczyciela będzie, gdy uzyska zrozumienie dla swojej pracy i gdy młodzież będzie chętnie z nim współpracować.

Z. Zaborowski przytacza słowa J. W. Dawida: „**u źródeł efektywnej pracy wychowawczej leży sympatia w stosunku do uczniów. Życzliwość, akceptacja to główne kierunki powodzenia w oddziaływaniu wychowawczym na uczniów. Pozytywne postawy nauczyciela sprzyjają szybkiemu przepływowi informacji, szybszej komunikacji nauczyciel – uczeń**”.⁵⁸

Z wiedzy nauczyciela, a także z jego inteligencji wypływa tzw. „takt pedagogiczny”, który **Jan Bohucki** określa, jako „postawę wobec różnorodnych sytuacji zachodzących w życiu szkolnym, dobrych czy złych, na podstawie, których nauczyciel stara się znaleźć właściwe wyjście i rozwiązanie, które nie zrazi, nie zniechęci, przeciwnie wyjdzie na korzyść

⁵⁴ W. Okoń, słownik pedagogiczny, PWN, Warszawa 1984

⁵⁵ B. Suchodolski, Wychowanie dla przyszłości, PWN, Warszawa 1960

⁵⁶ S. Wołoszyn, Nauki o wychowaniu w Polsce w XX wieku, Kielce 1998

⁵⁷ Tamże

⁵⁸ Z. Zaborowski, Psychospołeczne problemy wychowania, Warszawa 1997

ogółowi młodzieży. By tak postępować nauczyciel musi posiadać głęboką wiedzę, znajomość psychiki prowadzonej przez siebie młodzieży, posiadać pewne doświadczenie, przewidywać takie czy inne skutki, wynajdywać przyczyny zaszłych okoliczności”.⁵⁹

W procesie nauczania nauczyciel podaje młodzieży wszechstronną wiedzę na podstawie, której mają się kształtować umysły uczniów oraz przy jej pomocy winna się młodzież wychowywać. Wychowanie wiąże się z przemyślanym sposobem oddziaływania i przekazywania informacji ukierunkowanej na wprowadzenie młodego człowieka do życia w zbiorowości. Charakterystyczną cechą naszych czasów jest brak jednego, przez wszystkich akceptowanego celu w wychowaniu.

W rozprawie o duszy nauczycielstwa J. W. Dawid pisał: „Wychowanie jest naturalnym procesem; czymś, co się staje tak, jak się jedynie stawać może i musi wedle praw rządzących fizycznym i duchowym organizmem człowieka. Ale w całej sprawie czynną jest jednocześnie jakaś siła kierownicza, której przyczynowo i mechanicznie uwarunkowane siły są podporządkowane: jakiś plan, wzór i idea tego, co się ma stać, co się stać powinno. Wzór ten, tę ideę w sobie nosi, uosabia wychowawca – świadomie najczęściej bezwiednie chce on, iżby uczeń stał się jemu podobnym, urzeczywistnił jego typ, tylko doskonalszy, bez jego braków i słabości, bogatszy i wyższy o to doświadczenie, jakie jemu jego życie przyniosło”.⁶⁰

Działania wychowawcze nauczyciela wpływają na przebieg wychowawczego rozwoju młodzieży. Jest to długotrwały proces.

Według S. Kunowskiego wychowanie jest zawsze społecznie akceptowanym i uznawanym sposobem wpływania pokoleń starszych na pokolenia dorastające. Celem pokierowania ich całościowym rozwojem, aby przygotować według ustalonego ideału, nowego człowieka do przyszłego życia.⁶¹

Z definicji tych wynika, że rozwojem dorastającego człowieka trzeba nieustannie kierować, że należy dokonywać zmian w osobowości jednostki, aby przygotować ją do życia w społeczeństwie.

XXI wiek niesie ze sobą potrzeby nowych prądów i idei wychowawczych. Szybki rozwój cywilizacji, szybki postęp techniki ma wpływ na wymagania stawiane wobec młodych obywateli wkraczających w świat społeczny. Wychowanek żyje w szerszym społeczeństwie i ono na niego oddziałuje.

Młody człowiek w miarę upływu czasu powinien sam doskonalić swoje zdolności i

⁵⁹ J. Bochucki, *Osobowość nauczyciela w świadomości młodzieży*, Katowice 1965

⁶⁰ J. Dawid, *O duszy nauczycielstwa*, PZWS Warszawa 1962

⁶¹ S. Kunowski, *Podstawy współczesnej pedagogiki*, Warszawa 1993

umiejętności, powinien umieć ocenić, co ma pozytywny wpływ na jego rozwój, a co negatywny. W dalszych etapach rozwoju wychowawca staje się kierownikiem i doradcą, udziela wsparcia w trudnych sytuacjach. Człowiek zawdzięcza wychowaniu to, co posiada wewnątrz. Rozwój mowy, świadomości, wiedzy i umiejętności praktycznych, uspołecznienie patriotyzm, jak również światopogląd, zasady etyczne, religijność i ludzkie postępowanie muszą być wymodelowane przez wychowanie. Wychowanie to inaczej pomoc w rozwoju. W wychowaniu chodzi o trwałość pozytywnych zmian i nie tylko w warunkach kontrolowanych, ale zawsze.

Każdy z nas jest niepowtarzalny, jest indywidualnością i zadaniem wychowawcy jest nauczenie odpowiedzialności za swoje czyny, za drogę, jaką wybieramy.⁶² Centralnym zagadnieniem współczesnej pedagogiki jest podtrzymywanie więzi społecznych, ale z ukierunkowaniem na społeczną tożsamość jednostki.⁶³ Przy czym by działalność wychowawcza przebiegała prawidłowo, musi być równocześnie etyczna, nakierowana na realizację wartości, które będą przekazywane dla dobra wychowywanego⁶⁴. Człowiek wychowuje się i kształtuje swoją postawę etyczną poprzez życie jednostki w społeczeństwie. Wchodzi on w określone stosunki międzyludzkie i w ten sposób tworzy się jego sposób zachowania.⁶⁵

W wychowaniu niezwykle istotne są zarówno czynniki osobowe, jak i społeczne. Wychowanie ma na celu pobudzenie wszystkich możliwości, jakie drzemią w jednostce, lecz nie można nikomu narzucać kierunku jego rozwoju. Należy zrozumieć, że to zawsze każdy z nas jest swoim własnym, najważniejszym wychowawcą. Wychowawcą, który wychowuje się w społeczeństwie i dla społeczeństwa. Oczywiście cechy osobiste nauczyciela w szkole podstawowej, czy wychowawczyni w przedszkolu po nauczyciela akademickiego, mają znaczenie nieprzecenione - na każdym etapie rozwoju ich podopiecznych, konieczne jest indywidualne oddziaływanie. Pamiętać należy, że wychowanie łączy w sobie aspekty osobisty i społeczny. To wychowawca tworzy warunki swoim podopiecznym, aby zaangażować ich do życia społecznego. Formy zaangażowania oczywiście muszą być dobierane indywidualnie. Nie każdemu będzie odpowiadał np. wolontariat, nie każdy musi działać w kółkach przedmiotowych lub w samorządzie.⁶⁶ Czym jest i czym winien być człowiek oraz jego życie? Od odpowiedzi na te pytania uzależniona jest cała działalność

⁶² o. Jacek Wroniecki, Tygodnik Powszechny 1962, 10(685)

⁶³ O. Speck, Gdańsk, 2005, s. 65

⁶⁴ J. Homplewicz, Rzeszów 1996, s. 156

⁶⁵ Tamże, s. 178

⁶⁶ A. Stanowski, O wychowanie całego człowieka, Lublin 1996, s. 138-139

wychowawcza. Na pytanie, jaki powinien być styl współczesnego wychowania, należy odpowiedzieć: życzliwe zainteresowanie i kontrola społeczna. Taka postawa może wynikać tylko z wzajemnego szacunku i zaufania, to dzięki temu obowiązujące normy nabierają realnych kształtów i zostają przyjęte przez wychowanka. To w codziennych kontaktach rodzi się szacunek dla drugiego człowieka, dla realizacji potrzeb społecznych.⁶⁷ Według Sitarczyka, tak winny być konstruowane programy kształcenia, by stawiały przed sobą perspektywę wychowawczą i to ucznia, jak i nauczyciela. Obie strony mają możliwość stałego rozwoju, a profesjonalny nauczyciel wychowawca wie jak stworzyć podopiecznym odpowiednie warunki wychowawcze.⁶⁸

Młody człowiek winien być wychowywany praktycznie, czyli poznawać, że można korzystając ze swojej wolności respektować wolność innych osób, że można dostosowywać się do reguł obowiązujących w danym środowisku. Wychowawcy przekazują w tym procesie informację, że każdy człowiek ma prawo do sprzeciwu. Należy jednak we wszystkich podejmowanych działaniach zachowywać umiar, przykładowo nadmierna kontrola wychowanków utrudnia proces wychowawczy, ponieważ utrudnia kształtowanie się autonomii. Stopień kontroli w każdym przypadku winien być wyważony i uwzględniać indywidualne cechy wychowanka. Przy czyn kontroli nie należy rozumieć, jako łamania woli dziecka, tak jak należy uwzględniać autonomię wychowanka, tak nie wolno posuwać się do skrajności w karaniu. Podobnie zbytnia pobłażliwość nie przyniesie oczekiwanych efektów w procesie wychowania.

To, czego przede wszystkim należy oczekiwać od nauczyciela? By chciał i umiał kształcić młodzież, by umiał uczyć uczniów krytycznego myślenia i brania odpowiedzialności za swoje postępowanie, za możliwość artykułowania sprzeciwu i by sam brał odpowiedzialność za to, co robi, by wzbudzał szacunek i był wychowawcą wymagającym od uczniów, ale przede wszystkim od siebie. Ważna dla młodzieży jest prawdomówność nauczyciela, ponieważ by prawidłowo prowadzić proces wychowawczy sam wychowawca winien posiadać odpowiednią postawę moralną. Postawa wychowawcy stanowi, bowiem nieodzowny warunek osiągnięcia sukcesu w procesie wychowawczym. Nie można przy tym przyjąć, że na każdym etapie kształcenia obowiązuje jeden wzór „nauczyciela doskonałego”. Inne cechy muszą charakteryzować nauczyciela klas młodszych (postawa ciepła, przyjacielska, opiekuńcza), inne nauczyciela liceum czy nauczyciela akademickiego (wzorzec

⁶⁷ O. Speck *Być nauczycielem*, Gdańsk, 2005, s. 235

⁶⁸ M. Sitarczyk, *Programy wychowawcze: Szansa czy konieczność szkolna? Cele, zadania, oczekiwania. Refleksje praktyków*, w: T. Sokołowska-Dzioba, Lublin 2002, s.51

do naśladowania a jednocześnie partner). Choć zawsze tą jedną z najważniejszych ról nauczyciela będzie wspomaganie rozwoju podopiecznego, a przy tym rozwoju samego siebie. Nauczyciele pozytywnie nastawieni do wykonywanych obowiązków nie uchylają się od nowych obowiązków, nie boją się nowych idei. Nauczyciel, aby osiągnąć cel wychowawczy nie może opierać swojej pracy na improwizacji i doświadczeniu. Jak twierdzi Janowska, niezbędne jest właściwe, profesjonalne posiadanie warsztatu nauczycielskiego, z podbudową teoretyczną wyniesioną z wyższej uczelni. Jednymi z umiejętności są te psychopedagogiczne, charakteryzujące się odpowiedzialnością za siebie i za powierzonych uczniów, bo zadania, przed jakimi staje są niezwykle różnorodne.⁶⁹

Wychowawca za zadanie ma nauczyć swojego podopiecznego posłuszeństwa. Nie uczyni tego, jeśli sam nie podda się temu. Sam musi umieć podporządkować się obowiązującym regułom, dać przykład. Sukcesem wychowania jest wykształcenie „dobrowolnego” posłuszeństwa, opartego na autorytecie, na zaufaniu.

Kant definiuje jeszcze „absolutne posłuszeństwo” dotyczące prawa stanowionego, czyli wynikające z przymusy lub konieczności.⁷⁰

Istnieje również siła społecznej obyczajowości. Identyfikowana jako „etos”. Dla osiągnięcia celu wychowawczego wykorzystuje przymus, nacisk, wyraz opinii społecznej. Jest formą oddziaływania starszego pokolenia na wychowanków. Wbrew pozorom takie oddziaływanie nie spotyka się z powszechną krytyką, lecz oceniane jest, jako to, które przygotowuje młodego człowieka do rywalizacji, czyli do normalnego funkcjonowania w społeczeństwie.

Ale jest i miejsce dla oddziaływania moralnego, opartego na autorytecie wychowawców, którzy kierują rozwojem wychowanków. Jest jeszcze „los”. Czyli siła zawsze niewymierna, trudna do ustalenia, a przy tym nieprzewidywalna, a jednak wpływająca na życie i rozwój człowieka.⁷¹

W procesie wychowania współcześnie należy zwrócić szczególną uwagę na zwiększenie wymagań stawianych młodym ludziom, na wysiłek, jaki muszą włożyć w odnajdowanie swojego miejsca w świecie, w poszukiwanie wartości, na jakich można się oprzeć w czasach upadku autorytetów i spychania na boczny tor tradycyjnych wartości. Zachowania, które jeszcze kilkadziesiąt lat temu były uznawane za niezgodne z obowiązującymi normami, w dzisiejszych czasach często jest czymś normalnym, jest już

⁶⁹ J. Janowska, Postawy nauczyciela – warunkiem sukcesu w pracy wychowawczej, w: M. Łobudzki, Praca wychowawcza z dziećmi i młodzieżą, Lublin 1998, s. 35-40

⁷⁰ I. Kant, O pedagogice, Mysłaków-Łódź, 1999, s. 80-81

⁷¹ S. Kunowski Podstawy współczesnej pedagogiki, Warszawa 2001, s. 205-220

typowym zwykłym postępowaniem.

Dla prawidłowego przeprowadzenia procesu wychowawczego niezbędne jest zrozumienie jego zależności od przebiegających obecnie w radykalny sposób procesów społecznych. Tradycyjne środki zaradcze i terapie nie są obecnie wystarczające. Dotychczas stosowane sposoby oddziaływania wychowawczego w wielu przypadkach (np. agresja) nie przynoszą oczekiwanych skutków.⁷²

Sposobem na eliminację złych nawyków, na wykształcenie szacunku dla obowiązujących norm, na kształtowanie charakteru młodego człowieka jest dyscyplina. Dyscypliny osadzonej w ramach moralności nie można odrzucić. Dyscyplina to jednocześnie nie jest tym samym, co karność. Dyscyplina to raczej świadomy wybór w wolności. Metodą i najlepszym środkiem osiągnięcia dyscypliny nie jest kara. Wychowanie winno być prowadzeniem wychowanka wśród naturalnych ograniczeń, winno uczyć młodego człowieka słyszeć „nie”. Nie powinno się przy tym opierać na karze, lecz na rozróżnianiu dobra i zła.

Sukcesem wychowania jest nauczenie wychowanka kroczenia drogą dobra. Wychowanie nie może, bowiem ograniczyć się do nagrody i kary. Młody człowiek wchodząc samodzielnie w życie pozbawiony tych dwóch „mobilizatorów” i wychowawców z czasem dojdzie do stwierdzenia, że nie warto niczego robić, gdy to mi się bezpośrednio nie opłaca.⁷³

Szkołą życia społecznego jest uczniowski samorząd szkolny. Może być on oczywiście miejscem realizowania tylko swoich ambicji, swojego ego. By tak się nie stało potrzebny jest odpowiedzialny wychowawca, potrzebna jest rzeczywista sfera decyzyjna w sprawach istotnych dla uczniów, a nie przykładowo ograniczająca się do wyznaczenia dyżuru wycierania tablicy. Zadaniem wychowawcy jest pobudzanie młodzieży do inicjatywy, do działania z własnej inicjatywy i na własną odpowiedzialność, przy zapewnieniu autentycznej niezależności. Wolność w podejmowaniu decyzji jest niezbędna dla prawidłowego formowania młodych ludzi - samorządowców. To oni dla osiągnięcia wyznaczonego celu wychowawczego winni samodzielnie wyznaczać kierunki i program działania, choć może to oczywiście sprawiać trudności współpracującym z nim nauczycielom. Taka jest niestety cena nauki odpowiedzialności.⁷⁴

Wychowanie do wolności, odpowiedzialności i samorządności związane jest bezpośrednio z wychowaniem do solidarności. W każdym człowieku funkcjonuje pewnego rodzaju postawa egocentryczna, pewne naturalne „ja”, rozumiane, jako odruch oceniania

⁷² O. Speck, *Być nauczycielem* Gdańsk, 2005, s. 14-16

⁷³ I. Kant, *O pedagogice*, Mysłaków – Łódź, 1999, s. 78-80

⁷⁴ A. Stanowski, *Samorząd uczniowski – szkołą demokracji czy optymizmu?*, w: A. Bieduń, W. Smoleński, Lublin 1996, s. 215-216

wszelkich zdarzeń z „mojej” wąskiej perspektywy jest w każdym z nas. Stąd w każdym procesie wychowawczym niezbędne jest dążenie do wykształcenia w uczniach postawy solidarności, by umieli przekroczyć ten próg „swojej” indywidualnej perspektywy. „Kochaj bliźniego jak siebie samego” to idealna forma solidarności. Solidarna postawa to taka, której przejawem jest utożsamienie się i dobrem innego człowieka. Drugi człowiek jest przedmiotem miłości. Jeżeli wychowawcom uda się zbliżyć postawę swoich wychowanków do zacytowanej wyżej postawy wzorcowej to znaczy, że osiągnęli sukces. Im bardziej się do tego poziomu zbliżają, tym bardziej ten sukces jest pełny. Problemem może być samoocena uczniów „Nie jestem do takiej postawy zdolny”. Rzeczywiście tak jest, ale to wychowawca jest odpowiedzialny za zachęcenie podopiecznego do aktywności, by zmienić ten „normalny” stan rzeczy. Solidarność jest zawsze postawą aktywną, spontanicznym odruchem, reakcją pomocy.⁷⁵

Wychowawca za zadanie ma także nauczyć swojego podopiecznego posłuszeństwa. Nie uczyni tego, jeśli sam nie podda się temu. Sam musi umieć podporządkować się obowiązującym regułom, dać przykład. Sukcesem wychowania jest wykształcenie „dobrowolnego: posłuszeństwa, opartego na autorytecie, na zaufaniu. Kant definiuje jeszcze „absolutne posłuszeństwo” dotyczące prawa stanowionego, czyli wynikające z przymusu lub konieczności⁷⁶

Niedocenianym środkiem wychowawczym jest wolność. Przy czym wolność to nie samowola. To ta rozsądna wolność wstrzymuje człowieka przed łamaniem norm. Podporządkowuje się ona temu, co konieczne i co wynika z jasno określonych zasad i obowiązków, a nie z zakazów. I tu jest zadanie i odpowiedzialność wychowawców. Nie jest metodą wychowawczą stosowanie samych zakazów, podstawą pracy wychowawczej jest wyjaśnianie. Należy tłumaczyć wychowankom motywy zachowań, a zakaz winien być wyjątkiem w relacjach, lecz jeżeli już się zdarzy to musi być bezwzględnie przestrzegany.⁷⁷ Istotną rolę jest wykształcenie w uczniach poczucia odpowiedzialności za siebie i za to, co nas otacza. Wolność wyboru, to zasadniczy problem, przed jakim staje nauczyciel w stosunkach ze swoimi podopiecznymi. Decyzja o wyborze - tak, to właśnie decyzja, jaką ma pozostawić młodemu człowiekowi wychowawca, jest lub może być problemem. Brak pewności, odwagi, przekonania, strach przed popełnieniem błędu, często przeszkadzają w pozostawieniu wolności uczniom. Ta nadmierna troska o zachowanie bezpieczeństwa, prowadzi do

⁷⁵ A. Stanowski, Wychowanie do solidarności, w: A Bień, W. Samoliński, Lublin 1996, s.215-216

⁷⁶ I. Kant O pedagogice., Mysłaków-Łódź, 1999, s. 80-81

⁷⁷ J. J. Rousseau, Emil, Czyli o wychowaniu, Wrocław 1995, s. 87-88

ograniczenia wolności ucznia, powodując jednocześnie ograniczenie efektywności działań moralno-wychowawczych. Wychowawca ma raczej stymulować niż ograniczać. To jego rolą jest nauczanie lub pokazywanie doświadczania radości wysiłku, podejmowania się trudnych zadań i doświadczania ich efektów. Wolność wiąże się z odpowiedzialnością, która prowadzić może do akceptacji postawy służby. Mimo zagrożeń, jakie niesie ze sobą wychowywanie do samodzielności, to uczestnictwo w wolontariacie, harcerstwie, samorządzie uczniowskim lub innych podobnych przedsięwzięciach jest sposobem na osiągnięcie pozytywnych rezultatów wychowawczych.⁷⁸

W procesie wychowania niezbędne jest uwzględnienie wartości etycznych, wśród których można wyprowadzić kilka zasad ogólnych, tak zwanych kanonów etyki pedagogicznej. Są to:

- zasada prawdy - wychowawca jest przekonany od wartości treści, które przekazuje i do osiągnięcia, których dąży w swoim życiu
- zasada dobra wychowanka - wychowawca ma poczucie odpowiedzialności za osoby mu powierzone,
- zasada przykładu - wychowawca żyje wartościami, które przekazuje wychowankom,
- zasada projekcji pedagogicznej - wychowawca potrafi spojrzeć na przekazywane kwestie, nie tylko ze swojego punktu widzenia, ale także oczyma swoich podopiecznych,
- zasada więzi emocjonalnej - dla właściwego przekazu wiedzy, jak i wartości potrzebna jest umiejętność nawiązania kontaktu nauczyciel-uczeń,
- zasada poszanowania osobowości wychowanka, mimo różnych poziomów jakie zwykle prezentują obie strony procesu wychowawczego niezwykle ważny ze strony wychowawcy jest szacunek, jakim winien darzyć wychowanka, posiadającego przyrodzoną godność ludzką
- zasada profesjonalizmu - wychowawca wszystkie swoje działania wykonuje w sposób kompetentny, skuteczny i zgodny z etyką zawodową.⁷⁹

Przy czym pogłębiające się od drugiej połowy dwudziestego wieku trudności wychowawcze spowodowane doświadczeniami wojen, przeobrażeniami społeczno-kulturowymi, przewartościowaniem postaw, niepewnością jednostki wymagają położenia

⁷⁸ A. Stanowski, Wychowanie do wolności i odpowiedzialności, A. Bień, W. Samoliński, Lublin 1996, s. 222-225

⁷⁹ J. Homplwicz, Rzeszów 1996, s. 72-74

szczególnego nacisku na wypracowanie metod ukierunkowanych na pomoc dzieciom i młodzieży z trudnościami emocjonalnymi.

Główne problemy szkolnego wychowania powinny być skierowane ku wartościom. Chaos w sferze wartości stanowi też jedno z głównych źródeł kryzysu nauk pedagogicznych oraz związanego z nim kryzysu tożsamości zawodowej nauczyciela jako wychowawcy. Brak refleksji teoretycznej na temat nauczania i wychowania we współczesnej szkole stanowi poważną przeszkodę w odnajdywaniu się polskich nauczycieli jako świadomych swojej roli i odpowiedzialności wychowawców młodego pokolenia. Przełamanie tego kryzysu wymaga przemyślenia na nowo przez środowisko nauczycielskie antropologicznych i aksjologicznych podstaw swojej misji. Czesław Banach podaje, że do najbardziej pożądanых cech nauczycieli zalicza się: otwartość i umiejętność kontaktu z młodzieżą, empatię, kompetencje merytoryczne i metodyczne, poszanowanie godności ludzkiej i podmiotowy stosunek do uczniów i rodziców, sprawiedliwość i obiektywizm w ocenianiu uczniów za wyniki ich pracy, postawę, umiejętność dialogu i negocjacji, demokratyczny styl kierowania, świadomą dyscyplinę i konsekwencję, kulturę ogólną i pedagogiczną umiejętność planowania, organizowania i oceniania pracy własnej i zbiorowej, umiejętność samokształcenia i doskonalenia własnego warsztatu pracy, nowatorstwo pedagogiczne, a także poczucie honoru, optymizm i radość życia⁸⁰.

Coraz to nowe funkcje nauczycieli kształtuje również taki czynnik pozaedukacyjny, jak zwiększona mobilność zawodowa. W latach bezrobocia należy wszystkich nauczycieli wyposażyć w podstawy wiedzy i niezbędne umiejętności poradnictwa szkolnego i zawodowego. Koniecznym jest, aby potrafili oni służyć wychowankom radą i pomocą w wyborze kierunku dalszej nauki czy pracy zawodowej. Dlatego konieczną jest współpraca nauczycieli z instytucjami pozaszkolnymi oraz edukatorami w zakresie oświaty równoległej. Priorytetem współczesnego szkolnictwa jest przystosowanie przyszłych pracowników do częstych przekwalifikowań zawodowych. Następuje tu zmiana roli nauczyciela z osoby przekazującej wiedzę w inicjatora samodzielnej działalności poznawczej oraz koordynatora pozaszkolnych wpływów edukacyjnych.

Poszukiwanie przez środowisko oświatowe prawdy o tym, kim jest nauczyciel i kim jest uczeń oraz jakie wartości ma podtrzymywać i rozwijać system edukacji narodowej stanowi klucz do zmian.

Wychowanie młodego człowieka musi uwzględniać fakt, że wychowujemy osobę, a

⁸⁰ Cz. Banach, „*Drogi i bezdroża kształcenia nauczycieli w Polsce w latach 1945-2004*”, s.86, w: Cz. Kupisiewicz, „*Drogi i bezdroża polskiej oświaty w latach 1945-2005*”, Warszawa 2005

zatem musimy też stale mieć na uwadze wszystkie dziedziny w jakich człowiek funkcjonuje. Wychowawca musi zatem brać odpowiedzialność za wartości, które przekazuje i za cele ku którym prowadzi wychowanka. Nauczanie i kształcenie, w powiązaniu z odpowiednimi zabiegami wychowawczymi, formują więc całą osobowość człowieka, a nie tylko sprawność jego umysłu

Przełom drugiego i trzeciego tysiąclecia przyniósł istotne i szybko postępujące przemiany. Szybkość przepływu informacji, pogłębianie się związków i zależności gospodarczych, intensywność migracji ludności powodują, że coraz częściej mówi się o zjawisku globalizacji.

Jednym z istotnych problemów polskiej szkoły jest sprawa wychowania patriotycznego. Wychowanie patriotyczne ma bogate tradycje zarówno w Polsce, jak i w innych krajach.

Narody Europy łączy bogata, wspólna tradycja, a i jednocześnie nie brak czynników zbliżających. W ramach Unii Europejskiej, czy też poza nią, absolwentom polskich szkół przyjdzie się zmierzyć z konkurencyjnością europejskiego rynku.

Powinniśmy zatem tak ich wychowywać, aby zachowując ducha polskości wyposażać jednocześnie w pakiet umiejętności wystarczających do sprostania nowoczesnym wymaganiom.

Coraz częściej mówi się o potrzebie zwracania większej uwagi na wyrabianie u młodzieży postaw obywatelskich w celu przygotowania do czynnego i dojrzałego uczestnictwa w życiu demokratycznego społeczeństwa. Wydaje się oczywiste, że absolwenci szkół wychowani w duchu demokracji, wyposażeni w odpowiednie umiejętności będą bez kompleksów funkcjonować w zjednoczonej Europie.

W czasach, gdy tak wielu młodych ludzi opuszcza kraj w poszukiwaniu lepszych perspektyw, ważne jest, aby wykształcenie, jakie otrzymają w Polsce nie odbiegało od treści programowych państw wspólnoty europejskiej.

Ważne, żeby nowe pokolenia wychowywały się w duchu poszanowania dla odmienności i były świadome, że wszyscy mają takie same prawa. Wartości te powinny być przekazywane we wszystkich szkołach. Młodzież powinna zdawać sobie sprawę z tego, że razem z ludźmi z innych krajów europejskich tworzą wspólnotę. Edukacja europejska powinna spełniać określone zadania.

Jednym z nich jest przekazanie młodym ludziom wiedzy na temat Europy. Ważne jest jednak, by dotyczyła ona różnych dziedzin.

Kolejnym celem edukacyjnym jest informowanie młodzieży o zasadach rządzących rynkiem europejskim.

Jedną z ważniejszych rzeczy jest wyrównanie szans edukacyjnych uczniów pochodzących z różnych środowisk, narodowości i o różnych wyznaniach. Nie może być także różnic pomiędzy nauczaniem młodzieży zdrowej i niepełnosprawnej. Warto też dbać o to, by kształcenie było na coraz wyższym poziomie.

Inną ważną rzeczą w edukacji jest tzw. europejski wymiar edukacji. Polega on na tym, że uczniowie powinni być kształceni w oparciu o wspólne wartości, takie jak: tolerancja, prawa człowieka, poczucie tożsamości europejskiej.

Unia Europejska wyznaczyła ideały wychowania europejskiego. Zalicza się do nich między innymi:

- wychowanie ludzi do demokracji i poszanowanie praw człowieka;
- wychowanie w duchu tolerancji;
- wychowanie dla szacunku, przyjaźni z innymi narodami;
- wychowanie w oparciu o dialog i otwartość na innych;
- akceptacja różnych kultur.

Kraje Unii Europejskiej kształcą młodzież w oparciu o europejski model edukacji. Polega on na tym, że edukacja powinna trwać przez całe życie. Nauka opiera się na czterech fundamentach:

- każdy człowiek powinien uczyć się po to, żeby zdobywać wiedzę pomocną w zrozumieniu zawłości otaczającego świata;
- człowiek powinien uczyć się po to, aby działać zawodowo, czyli zdobywać kwalifikacje, umieć pracować w grupie, a także mieć zdolność do podejmowania ryzyka;
- każdy powinien uczyć się po to, by móc angażować się we wspólnie podjęte działania;
- każdy człowiek powinien się uczyć po to, by potrafił samodzielnie wydać sąd na jakiś temat nie kierując się przy tym czymś subiektywnym zdaniem;

Ideał człowieka XXI wieku ma ucieleśniać tożsamość narodową i indywidualny sens osobowości. Do tego potrzebna jest orientacja na współlistnienie i współpracę, na kształtowanie osobowości będących swoistą zaporą przed czynieniem zła innym ludziom i samym sobie, zdolnych do otwartego dialogu.

Priorytety polityki edukacyjnej Unii Europejskiej

Władze Unii Europejskiej poświęcają sprawom edukacyjnym sporo uwagi. Konieczne jest przygotowanie młodego pokolenia jednoczącej się Europy do życia oraz pracy w nowych warunkach społecznych i politycznych. Europejskie systemy edukacyjne wykazują duże zróżnicowanie. Każde z 27 państw Unii ukształtowało swój własny system oświatowy.

Struktura i funkcjonowanie oświaty uzależnione zostały od wielu czynników zewnętrznych i wewnętrznych. W wyniku procesów politycznych, historycznych, społecznych i ekonomicznych państwa dopracowały się w dziedzinie edukacyjnej rozwiązań strukturalnych, organizacyjnych i dydaktyczno-wychowawczych. Elementami różniącymi poszczególne systemy oświaty są:

- czas trwania obowiązku szkolnego,
- wiek rozpoczęcia szkoły obowiązkowej oraz czas jej trwania na poszczególnych szczeblach,
- wiek rozpoczynania studiów.

Państwa UE -podobnie jak większość państw Europy i świata - od kilkudziesięciu lat próbują urzeczywistnić koncepcję szkoły ustawicznie doskonalszej. Proces ten rozpoczął się tuż po II wojnie światowej bardzo szybką rozbudową różnych instytucji oświatowych. Okres ten stworzył i przygotował warunki do dalszych zmian organizacyjno-programowych w szkolnictwie. Obecne priorytety polityki unijnej w dziedzinie szkolnictwa, to: wymiana nauczycieli; wzajemne uznawanie kwalifikacji zawodowych; kształcenie zawodowe, wyższe i ustawiczne; podnoszenie jakości kształcenia; działanie na rzecz europejskiego wymiaru kształcenia.

Europejski wymiar edukacji oznacza podjęcie przez szkołę takich działań, które uświadomiłyby młodemu pokoleniu, że Wspólnota Europejska istnieje, rozwija się i podejmuje decyzje, które w znacznym stopniu wyznaczają ich teraźniejszość i przyszłość. Postuluje się więc, aby uczniowie i studenci w swojej wizji świata i życia postrzegali Wspólnotę Europejską nie tylko jako obszar instytucjonalny, ekonomiczny i polityczny, ale także jako wspólnotę ludzi, którzy zacieśniają coraz bardziej łączące ich więzi w zamiarze zbudowania nowej zintegrowanej społeczności. Współcześnie przez europejski wymiar edukacji rozumie się:

- potrzebę wzmocnienia u młodzieży poczucia tożsamości europejskiej,
- ułatwienie zrozumienia wartości cywilizacji i podstaw, na jakich obywatele Wspólnoty zamierzają oprzeć swój rozwój, a mianowicie przestrzeganie zasad demokracji, poszanowanie praw człowieka oraz tolerancja i solidarność, które są rezultatem pełniejszej wiedzy o innych,
- przygotowanie młodzieży do uczestnictwa w rozwoju społecznym i gospodarczym,
- uświadomienie korzyści, jakie stwarza Wspólnota, lecz i wyzwań, jakie niesie szersze otwarcie się obszaru ekonomicznego i społecznego,
- wzbogacanie wiedzy młodzieży o aspekty historyczne, kulturowe i gospodarcze.

Europejski wymiar edukacji to również dążenie do wyznaczenia szkole nowej roli w stosunku do imigrantów i mniejszości etnicznych, poszukiwanie pluralistycznego i interkulturowego modelu kształcenia. W wysoko rozwiniętych państwach członkowskich, mających specyficzne uwarunkowania edukacyjne, integracje traktuje się jako priorytety:

- równość szans edukacyjnych,

- poprawę jakości kształcenia,
- nowy model nauczyciela,
- europejski ideał wychowania.

Bardzo ważnym zagadnieniem dotyczącym równości szans edukacyjnych państw UE jest ochrona zdrowia i życia uczniów. Problem ten odnosi się zwłaszcza do dzieci i młodzieży uzależnionej (alkoholizm, lekomania, narkomania), żyjącej w środowiskach o wysokim stopniu zagrożenia społecznego. W związku z tym ministrowie Unii przyjęli rezolucję na temat edukacji i zdrowia, która obliuguje poszczególne państwa do przygotowania działań oświatowych w zakresie kształcenia nauczycieli.

Poprawa jakości kształcenia jest drugim ważnym elementem polityki oświatowej państw. W tym zadaniu chodzi o to, by coraz lepiej osiągać określone cele oświaty, zgodnie z potrzebami i oczekiwaniami społecznymi, a także by wzrostowi nakładów edukacyjnych towarzyszył wzrost efektów. Nowe rozwiązania uwzględniają racjonalne rozłożenie materiału nauczania w poszczególnych latach kształcenia oraz obowiązkową nauką języka obcego.

Kolejną koncepcją jest wprowadzenie możliwe do wszystkich szkół nowoczesnych technologii informacyjnych. Celem jest przygotowanie młodzieży do samodzielnej twórczej pracy oraz do kształcenia ustawicznego. Wykorzystując najnowsze narzędzia informatyczne i audiowizualne, w większości krajów członkowskich stworzono sieć NTI. Służy ona jako pomoc dydaktyczna uczniom wszystkich szczebli i dostosowana jest do każdej grupy wiekowej.

Integracja europejska zakłada, między innymi, możliwość swobodnego przepływu wykwalifikowanych kadr pomiędzy państwami Unii. Zmiany w gospodarce wymagają od pracowników nowych kwalifikacji zawodowych, takich jak: przedsiębiorczość, umiejętność właściwego zaprezentowania swoich możliwości, elastycznego reagowania na nowe trendy w sferze zawodowej, gotowość do przekwalifikowania się zgodnie z potrzebami rynku. W związku z tym działania zwrócone są w kierunku sprawnego funkcjonowania placówek kształcenia ustawicznego oraz systemu orientacji i poradnictwa zawodowego. W tym celu powołano operacyjne programy TRANSITION 1, TRANSITION 2, bezpośrednio odpowiedzialne za kształcenie, zatrudnienie i doskonalenie zawodowe na terenie UE.

Nowy model nauczyciela jest priorytetem polityki oświatowej. Nauczyciel powinien: mieć wykształcenie akademickie, umieć uczyć się innowacyjnie, a równocześnie być zdolnym do kształtowania tej umiejętności u swoich uczniów, sprawować nie tylko funkcję kształceniową, lecz również opiekuńczą, szybko i racjonalnie reagować na wszystko, co postępowe i twórcze. Nauczyciele powinni mieć również zamiłowanie do swojej pracy oraz ustawicznie doskonalić umiejętności zawodowe. Właśnie kształcenie ustawiczne stało się najważniejszym elementem

tworzenia modelu nowego nauczyciela.

Ideał wychowania zawsze miał wpływ na kształtowanie określonego wzoru osobowego człowieka, którego cechy uważane były za godne do naśladowania.

Analizując Europejską Konwencję Praw Człowieka przyjętą przez Radę Europy, należy stwierdzić, że europejskim ideałem wychowania stała się edukacja dla pokoju. W tej sytuacji wzrasta rola nauczyciela w propagowaniu pokojowych postaw młodzieży, opartych na uniwersalnych ponadczasowych wartościach normujących stosunki interpersonalne.

„Demokracja”, „człowiek” i „Wspólnota Europejska” to hasła, określające współczesny kierunek edukacyjno-wychowawczy. Aby urzeczywistnić te hasła przebudowuje się programy nauczania ze szczególnym uwzględnieniem wychowania w duchu tolerancji religijnej, rasowej i społecznej, a także podkreślenia miejsca UE w Europie i na świecie. Innym ważnym problemem jest nauka języków obcych, budowa europejskiej sieci informacyjnej oraz wymiana młodzieży.

Znajomość języków obcych i wymiana młodzieży - urzeczywistnienie ideału wychowania młodego pokolenia przez nawiązywanie znajomości i przyjaźni z rówieśnikami w innych krajach, wzajemne poznanie dorobku kulturowego, historycznego, politycznego i gospodarczego państw oraz działalność ekologiczną w obronie środowiska naturalnego naszego kontynentu.

W związku z tym Komisja UE powołała do życia program „Młodzież Europy”. Celem tego programu było poznanie innego kraju. Nawiązane kontakty powinny zaowocować nauką języków obcych. Założonym celem tych i wielu innych działań dydaktyczno-wychowawczych jest ukształtowanie przyszłego obywatela Europy - człowieka w pełni świadomego swoich praw.

Określając oświatowe priorytety, państwa UE zachowują swoją tożsamość i nie unifikują systemów edukacyjnych. Dążenie do określenia standardów kształcenia i porównywalności dyplomów należy uznać za słuszne w perspektywie przewidywanej migracji ludności, możliwości rozpoczęcia kształcenia w jednym kraju europejskim i kontynuowania nauki w innych, lub też uzyskania pracy poza swoim krajem.

Przyszłość pokaże, czy spełnią się te oczekiwania.

CELE OPERACYJNE W NAUCZANIU – UCZENIU SIĘ

Cel to planowy wynik każdego racjonalnego działania to, do czego się dąży, o co zabiega. W nowoczesnym podejściu edukację należy rozumieć jako proces kształtowania zasobów intelektualnych społeczeństwa i mechanizm rozwoju społecznego.

Proces uczenia się można opisać jako proces integracji wiedzy, o określonych stanach rzeczy oraz umiejętności i kompetencji w stosowaniu tejże wiedzy w działaniu. Efektem jest samodzielność w myśleniu, zdolność do rozwiązywania problemów, w tym zdolność do efektywnej komunikacji z innymi.

W procesie edukacji świat jest ukazany w rozbiciu na poszczególne dyscypliny wiedzy. Uczeń zaznajamia się z językiem, pojęciami, twierdzeniami i metodami właściwymi dla tych dyscyplin. Dlatego też bardzo ważną rolę w tym procesie pełni nauczyciel, który jest kreatorem sytuacji edukacyjnych, czyli takich, które umożliwią dziecku przyjęcie nowych informacji zgodnie z jego możliwościami rozwojowymi i zasobem posiadanej wiedzy.

Można powiedzieć dalej, że nauczyciel to lider procesu edukacyjnego, który potrafi zoperacjonalizować cele nauczania – uczenia się, aby uczniowie mogli zrozumieć istotę tematu lekcji oraz skoncentrować się na zawartych w nich problemach i je zapamiętać, ułożyć treści dydaktyczne w spójną logiczną całość, zorganizować optymalny kontekst przestrzenny i czasowy procesu edukacyjnego oraz wytworzyć klimat efektywnej pracy.

Cele kształcenia i wychowania mogą mieć różną formę i różny stopień ogólności, ponieważ odnoszą się do różnych poziomów planowania edukacyjnego. Świadomość celu ułatwia dokonanie wyboru, umożliwia odpowiedzenie sobie na pytanie, w jakim miejscu się znajduję, co już wiem i potrafię. Dodaje pewności siebie i motywuje do pracy bardziej efektywnej.

Sposobom wyrażania celów towarzyszy dyskusja o tym, na ile powinny być precyzyjne, jakich należy użyć czasowników, na ile dokładnie powinny zostać opisane kryteria.

Formułowanie celów operacyjnych jest poszukiwaniem odpowiedzi, co znaczy, że ktoś wie, rozumie, analizuje, stosuje.

W formułowaniu i doborze celów przydatna jest taksonomia. Cechą charakterystyczną taksonomii jest jej hierarchiczność. Kolejność kategorii odgrywa bardzo ważną rolę w planowaniu procesu dydaktycznego. Cele operacyjne powinny być tak sformułowane, aby: wskazywały na wynik pracy uczniów, wskazywały precyzyjnie, jak uczniowie powinni wykazać, że dany cel osiągnęli.

Aby utworzyć wartościową skalę celów nauczania, klasyfikacja ich musi być hierarchią, to znaczy określać porządek kategorii celów – od najniższych do najwyższych.

Taksonomia celów nauczania została skonstruowana przez zespół pedagogów i psychologów amerykańskich pod kierunkiem Beniamina Blooma w 1956r. Polską wersję taksonomii przedstawił po raz pierwszy Bolesław Niemierko (ABC testów osiągnięć szkolnych 1975, WSiP) i dlatego została nazwana taksonomią ABC. Jest to taksonomia ponadprzedmiotowa. Jej terminologia jest neutralna, niezwiązana z żadną grupą przedmiotów szkolnych. Taksonomia ABC obejmuje dwa poziomy celów wiadomości i umiejętności, a na każdym z tych poziomów po dwie kategorie.

I. Wiadomości

A. Zapamiętanie wiadomości

B. Zrozumienie wiadomości

II. Umiejętności

C. Stosowanie wiadomości w sytuacjach typowych

D. Stosowanie wiadomości w sytuacjach problemowych

Głównym zadaniem taksonomii jest zapewnienie równowagi między wyższymi i niższymi celami operacyjnymi nauczania. Przy budowaniu celów operacyjnych należy pamiętać o kilku czynnikach, które mogą pomóc nauczycielom i uczniom w ich doborze oraz ocenie ich przydatności. Można przedstawić je w formie pytań. Zastosowanie ich pozwoli nauczycielowi na dokonanie selekcji:

- Czy cele operacyjne pozwalają osiągnąć cel ogólny?
- Czy widoczna jest zależność między celami wyższego i niższego rzędu?
- Czy przedstawiają jakąś wartość i ich realizacja jest rzeczywiście konieczna do rozwoju wiedzy i umiejętności ucznia?
- Czy język celów jest zwięzły, jasny, zrozumiały dla ucznia?
- Czy cele odpowiadają poziomowi rozwoju dziecka, jego zainteresowaniom i potrzebom?
- Czy określone cele da się połączyć w ramach pewnego obszaru i czy wzajemnie się uzupełniają?

Aby formułować efektywne cele należy zbudować je jako konkretny rezultat, wyrazić precyzyjnie i pojedynczo. Nie należy łączyć kilku spraw na raz.

Cel powinien być wyrażony tak prosto, jak to jest tylko możliwe. Podajemy uczniom te cele, które faktycznie mają duże znaczenie i są możliwe do realizacji w planowanym czasie. Cele powinny być dostosowane do poziomu i rozwoju ucznia.

Jeżeli cele operacyjne zaplanujemy prawidłowo pozwoli nam to zainteresować ucznia przedmiotem. Zdobyta wiedzę wykorzysta do kształtowania sądów, opinii, jak również uaktywni się jego postawa wobec poznawanych zjawisk.

Poza tym taksonomia celów:

- zmusza do dostrzegania różnych celów z wielu kategorii i pozwala unikać eksponowania celów dotyczących zapamiętywania kosztem rozumienia i umiejętności,

- ułatwia grupowanie celów, ujawnia ewentualne braki w ich doborze i formułowaniu, a także pomaga w zdefiniowaniu czynności ucznia objętych tymi celami.

Operacjonalizacja celów nauczania (B. Niemierko)

Krok 1. Napisz cel ogólny.

Sformułowanie celu ogólnego na piśmie od razu nasuwa nam pewne refleksje, o znaczeniu poszczególnych słów i całości wyrażenia. Staramy się w cel „uwierzyć”, nie poddawać w wątpliwość.

Krok 2. Wyobraź sobie uczniów, którzy osiągnęli ten cel.

Tacy uczniowie mogą istnieć, można też ich obraz złożyć ze szkolnych, życiowych, czytelniczych doświadczeń. Co wspólnego mają tacy uczniowie? Co ich odróżnia od innych?

Krok 3. Zapisz luźne określenia zachowań wyobrażonych uczniów.

Chodzi o uzyskanie, co najmniej kilku luźnych opisów czynności, które charakteryzują wyobrażonych uczniów. Należy puścić wodze wyobraźni i natychmiast zapisywać każde skojarzenie, bez kontroli jego sensu i redakcji językowej. Jest tu pożądana współpraca kilku nauczycieli na zasadzie burzy mózgów.

Krok 4. Dokonaj selekcji luźnych zapisów.

Należy wybrać te zapisy, które dotyczą czynności ucznia, a nie jego przejściowych stanów (fizycznych, emocjonalnych) lub stałych cech osobowości. Dokonujemy w myśli próby inscenizacji każdego zapisu, – jeśli się da „zagrać”, jest to czynność. Odrzucamy wszystkie zapisy niewyrażające czynności, a także te zapisy, które są luźno powiązane z celami ogólnymi.

Krok 5. Dokonaj klasyfikacji luźnych zapisów

Narzędziem klasyfikacji jest taksonomia celów nauczania. Po sklasyfikowaniu luźnych zapisów trzeba sprawdzić, czy wypełniły one należycie odpowiednie kategorie celów i ewentualnie wypełnić kategorie deficytowe.

Krok 6. Sformułuj cele operacyjne.

Z luźnych zapisów formułujemy kilka celów operacyjnych, starając się uwzględnić wspólność merytoryczną i bliskość kategorii. Sprawdzamy jakość dokonanych sformułowań przez dwukrotne odczytanie tych celów innemu nauczycielowi. Czy nasz słuchacz zrozumiał te sformułowania i potrafi je powtórzyć?

Krok 7. Sprawdź operacyjność sformułowanych celów.

Wyobraźmy sobie egzamin sprawdzający, czy sformułowane cele operacyjne są osiągnięte, jeżeli taki egzamin nie byłby możliwy, cele nie są dość operacyjne lub ich operacjonalizacja jest niewłaściwa.

Krok 8. Sprawdź trafność celów operacyjnych.

Czy na podstawie egzaminu z zakresu celów operacyjnych moglibyśmy podzielić uczniów na osiągających cel ogólny i nieosiągających tego celu? Jeżeli tak, operacjonalizacja jest poprawna. Jeżeli nie, to cele operacyjne nie składają się na cel ogólny i kroki 2-7 powinny być powtórzone.

Taksonomia celów nauczania ABC (B. Niemierko)			
		Zakres	Cele nauczania wyrażone przy użyciu czasowników operacyjnych

Poziom I. Wiadomości	Kategoria A: Zapamiętywanie wiadomości	Wiadomości mogą dotyczyć terminologii, faktów, praw i teorii naukowych, konwencji i klasyfikacji, kryteriów oceny, zasad działania, procedur i algorytmów, metodologii badań.	nazwać..... zdefiniować..... wymienić..... zidentyfikować..... wyliczyć.....
	Kategoria B: Zrozumienie wiadomości	Obejmuje elementarny poziom zrozumienia wiadomości, w zakresie uznanym za niezbędny na danym szczeblu nauczania przedmiotu.	streścić..... wyjaśnić..... zilustrować..... rozróżnić.....
Poziom II Umiejętności	Kategoria C: Zastosowanie wiadomości w sytuacjach typowych	Zastosowanie wiadomości jest to osiągnięcie wyniku o bezpośrednim lub potencjalnym znaczeniu praktycznym , oparte na prawidłowym zrozumieniu sytuacji, dostępnych danych, zasad i procedur działania oraz rodzaju oczekiwanego rozwiązania. Skuteczność czynności wyraża się tu trafnością i dokładnością wyniku.	rozwiązać..... skonstruować..... zastosować..... porównać..... sklasyfikować..... narysować..... scharakteryzować..... zmierzyć..... wybrać sposób..... określić..... zaprojektować..... wykreślić.....

	Kategoria D: Zastosowanie wiadomości w sytuacjach problemowych	Najwyższa kategoria celów nauczania obejmuje złożone procesy umysłowe służące znalezieniu potrzebnego rozwiązania. Tu są wykorzystywane wiadomości z różnych dziedzin, a rozwiązanie jest w pewnym sensie twórcze. Na zastosowanie wiadomości w sytuacjach problemowych składają się trzy główne rodzaje czynności: analiza, synteza, ocena. W złożonej czynności zastosowania wiadomości w sytuacjach problemowych mieści się jedna lub więcej czynności zastosowania wiadomości.	dowieść..... przewidzieć..... zanalizować..... wykryć..... ocenić..... zaproponować..... zaplanować.....
--	---	--	---

Aby taksonomie celów kształcenia przyniosły ich użytkownikom korzyść, muszą być przez nich przedyskutowane, przećwiczone i nade wszystko rozważnie stosowane. Jeśli chcemy odnieść pożytek z posługiwania się taksonomiami, trzeba stosować je elastycznie i zawsze na korzyść ucznia. Tylko wtedy można skuteczniej rozwijać jego inteligencję emocjonalną, wyrażającą się samoświadomością i opanowaniem uczuć, oraz wiedzę osobistą uzyskaną przez zastosowanie własnych schematów poznawczych.

Metody nauczania i organizacyjne formy pracy

Nauczanie – to planowa i systematyczna praca nauczyciela z uczniami polegająca na wywoływaniu i utrwalaniu zmian w ich wiedzy, dyspozycjach, postępowaniu i całej osobowości – pod wpływem uczenia się i opanowywania wiedzy, przeżywania wartości i własnej działalności praktycznej; warunkiem koniecznym jest uczestnictwo w nim podmiotów nauczyciel i uczeń w równym stopniu zainteresowanych osiągnięciem wyznaczonych celów

Uczenie się – jest to proces, w toku którego na podstawie doświadczenia, poznania i ćwiczenia powstają nowe formy zachowania się i działania lub ulegają zmianom formy wcześniej nabyte

Strategia nauczania – to ogół celów, środków, metod wykorzystywanych przez nauczyciela w procesie dydaktycznym

Metoda nauczania – to systematycznie stosowany sposób pracy nauczyciela z uczniem umożliwiający opanowanie wiedzy przez uczniów, wraz z umiejętnością posługiwania się nią w praktyce, jak i również rozwijanie zdolności i zainteresowań intelektualnych

inaczej: *sposób postępowania przy zdobywaniu wiadomości i umiejętności*

Technika nauczania – to „przepis” na organizację sytuacji dydaktycznej

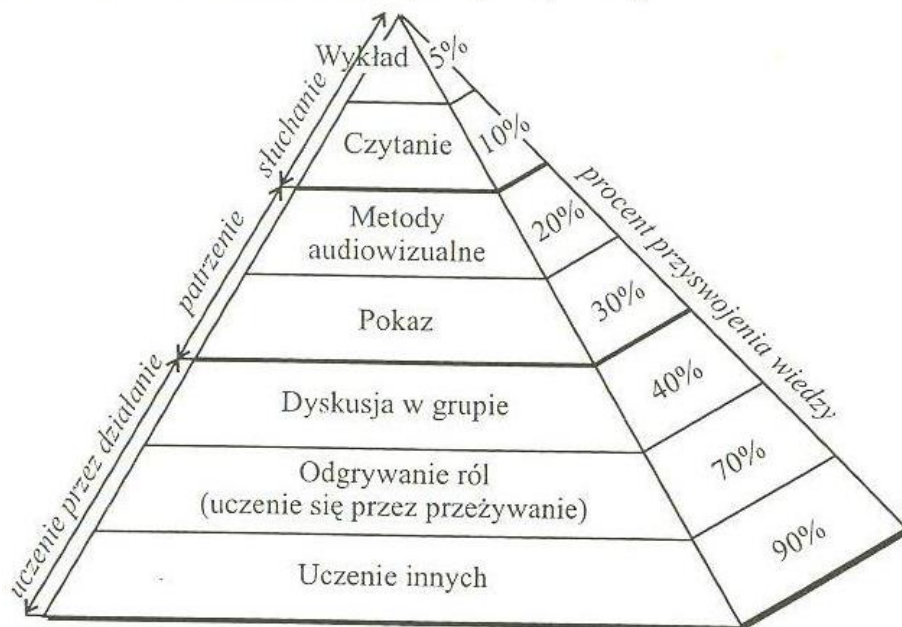
czyli to: zajęcia w ramach jakiejś metody

inaczej: to szczególny sposób pracy nauczyciela z uczniami, pomagający w osiągnięciu zamierzonego celu lekcji, zwykle w powiązaniu z metodą nauczania

Relacje zachodzące pomiędzy techniką, metodą i strategią nauczania.

Wybór metody nauczania zależy od celów lekcji, wieku ucznia, poziomu jego wiedzy oraz bazy dydaktycznej szkoły.

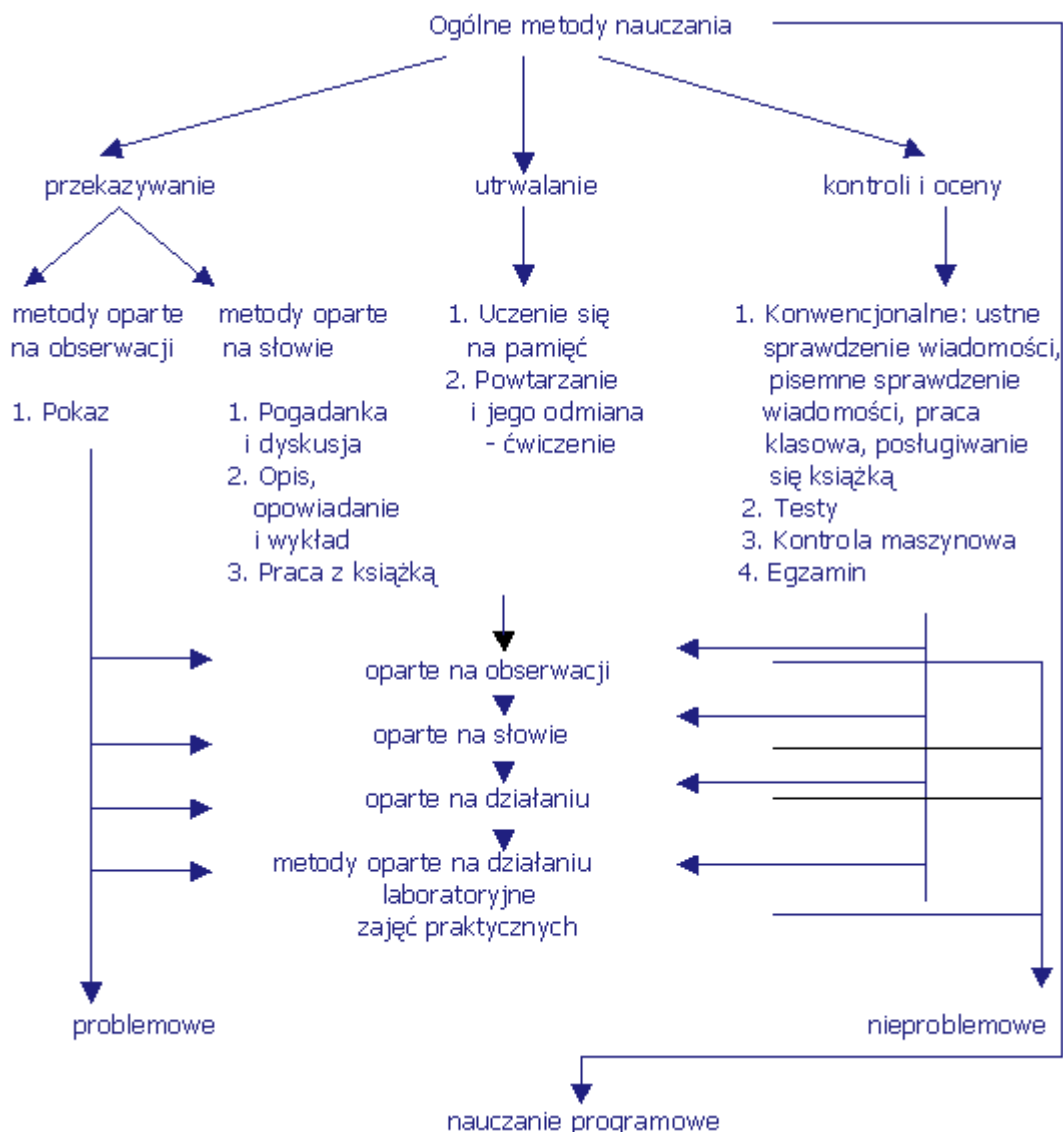

Piramida przyswajania wiedzy

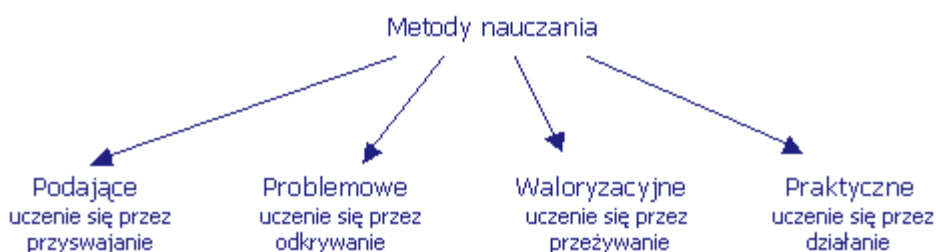
uczeń będzie aktywny, gdy:

- cel jest dla niego bliski i wyraźny (ma poczucie sensu tego, co robi)
- uwzględnia się jego potrzeby i zainteresowania
- ma poczucie bezpieczeństwa (prawo do błędu, otrzyma konieczne wsparcie i informację zwrotną)
- działaniom towarzyszą odczucia i emocje

W. Zaczyński - 1978

W. Okoń 1987

M. Nagajowa - 1990

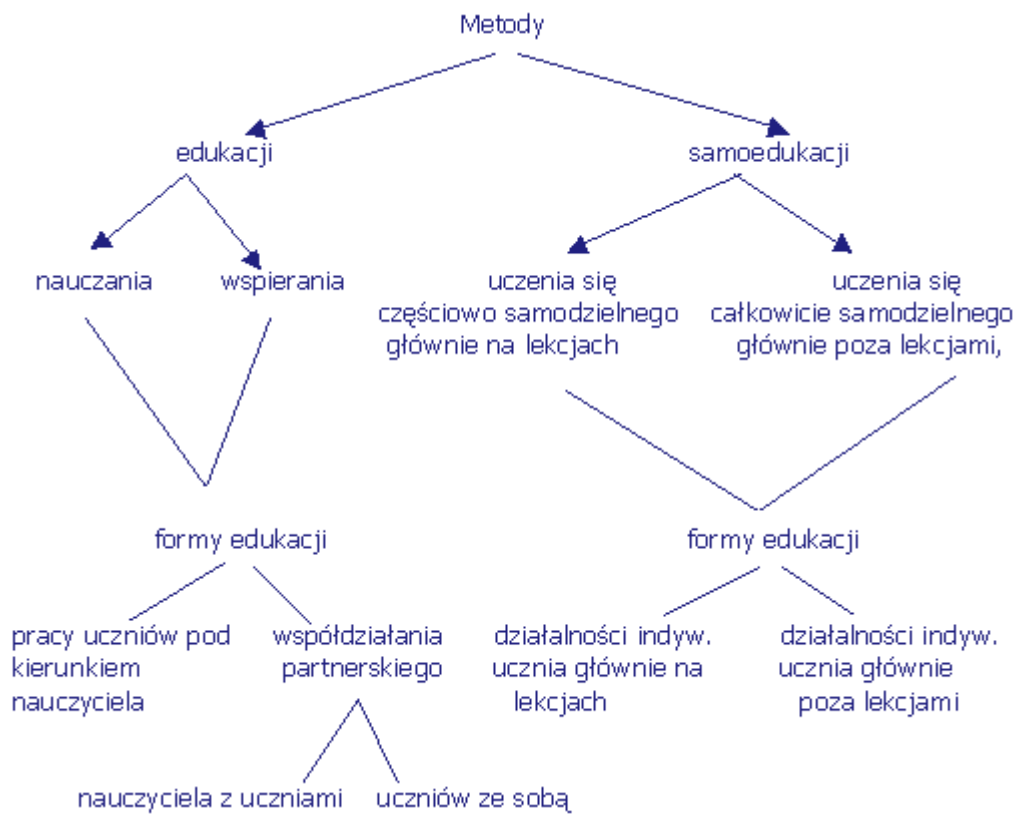
R. Więckowski - 1993

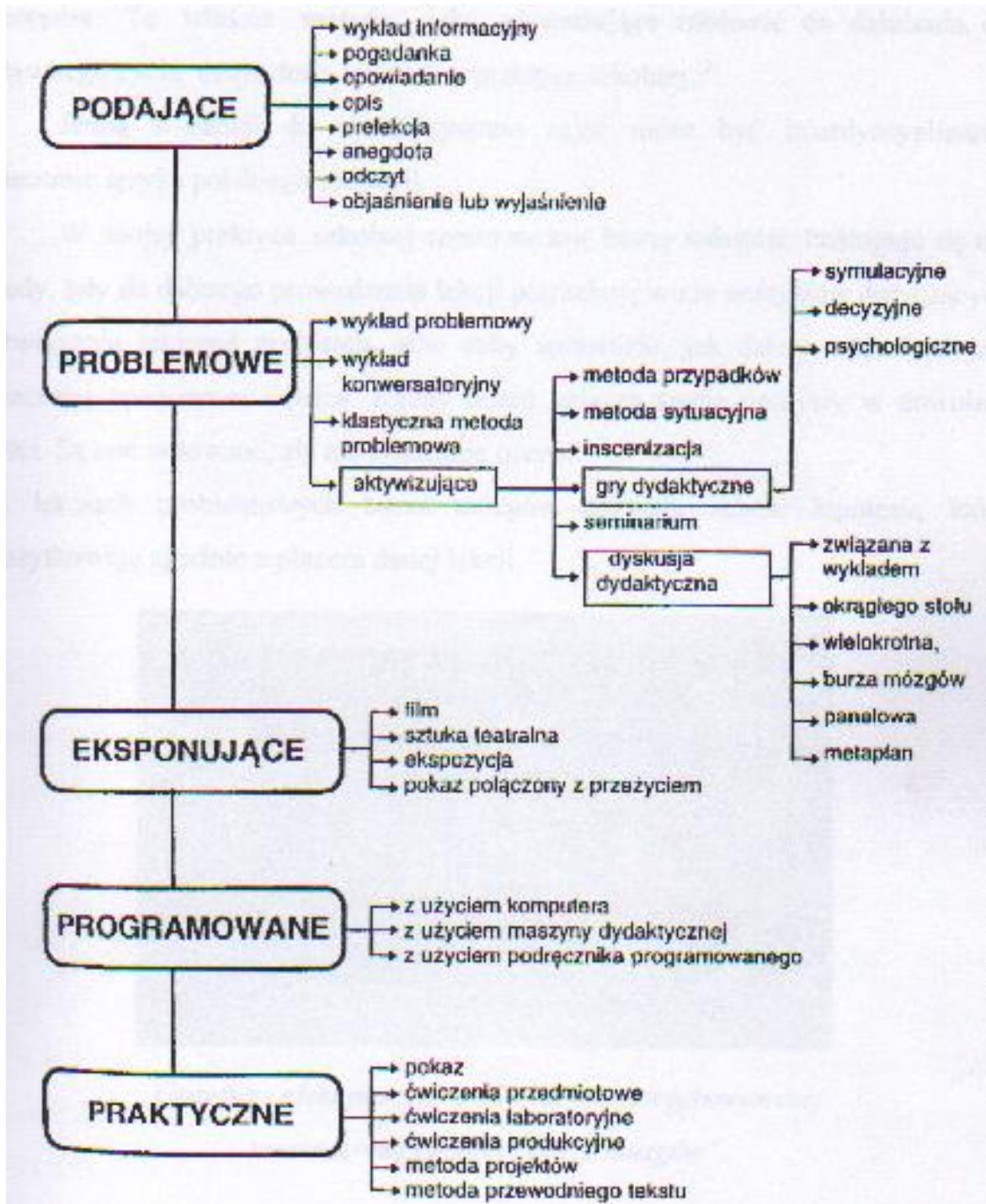
C. Kupisiewicz - 1994

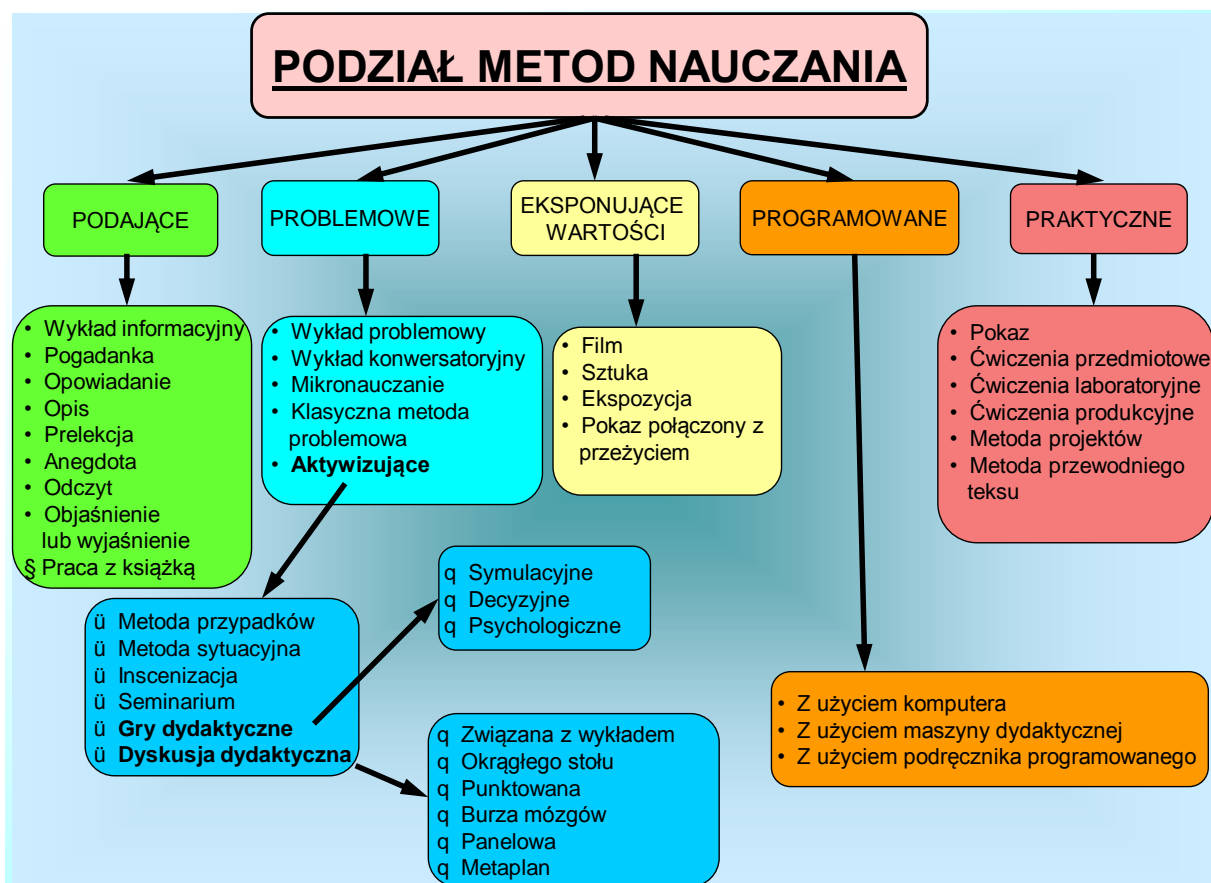

J. Kujawiński - 1997

Zmodyfikowany podział metod nauczania (wg Szloska)

METODY PODAJĄCE

(metody asymilacji wiedzy)

Wykład

to bezpośrednio, lub pośrednio **przekazywanie wiedzy** danemu audytorium w sposób:

- ✓ systematycznie i logicznie konsekwentny
- ✓ treściowo związany umiejętnie z życiem
- ✓ zawierający trafne i interesujące przykłady
- ✓ niezbyt długi

Wykład informacyjny

to taki, w którym **treść** jest bezpośrednio przekazywana przez nauczyciela w gotowej do zapamiętania postaci.

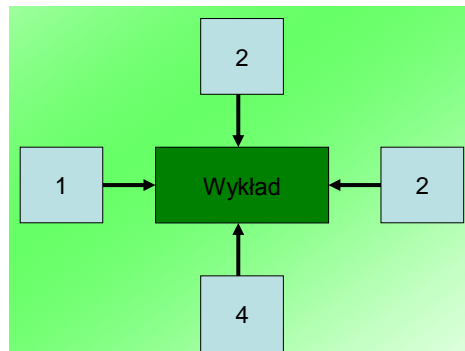
Układ treści w wykładzie :

Układ liniowy - łączy ze sobą wszystkie zagadnienia wchodzące w skład wykładu, w którym każde wynika z poprzedniego. Zrozumienie całości jest sumą zapamiętania wszystkich zagadnień.

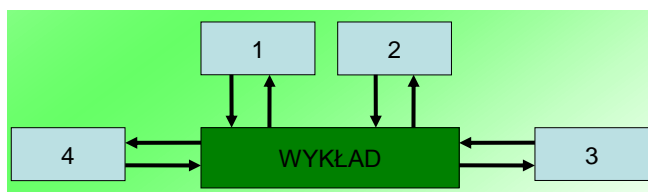
Układ treści w wykładzie :

Układ koncentryczny – zagadnienia wchodzące w skład wykładu są luźno ze sobą powiązane i kolejność omawiania ich nie jest istotna. Omówienie całości daje dopiero całkowity obraz poruszanego problemu.

Układ treści w wykładzie

Układ spiralny – to taki, w którym najpierw zostaje omówiony główny problem. Po jego omówieniu wyjaśnia się pierwsze zagadnienie składowe i wraca do głównego problemu w celu ukazania uczniom, w jaki sposób został on wzbogacony. Następnie omawiane jest drugie zagadnienie składowe i następuje ponowny powrót do problemu zasadniczego itd.

Pogadanka

to rozmowa nauczyciela z uczniami. Nauczyciel zna odpowiedzi na wszystkie zadawane uczniom pytania. Ze względu na rolę dydaktyczną, jaką może pełnić metoda pogadanki, wyróżnia się trojaki jej zastosowanie, a mianowicie jako:

- ✓ pogadanki wstępnej
- ✓ pogadanki przedstawiającej nowe wiadomości
- ✓ pogadanki utrwalającej

Pogadanka wstępna

Ma dwojaki zastosowanie:

1. przygotowuje uczniów do pracy i wytwarza stan gotowości do poznania czegoś nowego (aktualizuje doświadczenia uczniów związane z tematem nowej lekcji lub wyjaśnia nowe terminy)
2. organizuje klasę do nowej pracy (ustala temat, cel lekcji, zadania poszczególnych grup uczniów, omawia metody pracy i sposoby jej zakończenia)

Pogadanka przedstawiająca nowe treści

Aktywizuje uczniów, aby nowe treści, przekazywane przez nauczyciela, zostały przez nich zrozumiane i powiązane z własnym doświadczeniem i zapamiętane.

Pogadanka utrwalająca

Operuje materiałem poznanym uprzednio i wymagającym konfrontacji ze sobą i zintegrowaniu w ramach w większe całości informacyjne (zagadnień, działów, systemów).

Opowiadanie

Polega na przedstawieniu jakiejś akcji rzeczywistej lub fikcyjnej, która przebiega w jakimś określonym czasie. Dość często zachodzi potrzeba wzbogacenia opowiadania elementami opisu i rozumowania. Wdraża uczniów do słuchania ze zrozumieniem i zapamiętywania najważniejszych faktów oraz uczy poprawnego wyrażania myśli.

Opis

To najprostszy sposób zaznajomienia uczniów z nieznanymi im osobami, rzeczami, zjawiskami przyrody, krajobrazami geograficznymi, wydarzeniami historycznymi.

Prelekcja

To odmiana wykładu o treści popularnonaukowej.

Anegdota

Zwięzłe opowiadanie często z życia znanej osobistości, zamknięte zabawną i zaskakującą puentą. Jej celem jest rozbudzenie ciekawości poznawczej, zachęcenie uczniów do samodzielnego zdobycia większej ilości informacji na dany temat oraz ułatwienia zapamiętania pewnych faktów.

Odczyt

To jedna z odmian wykładu. Polega na zreferowaniu treści przygotowanych wcześniej na piśmie.

Objaśnienie lub wyjaśnienie

To tłumaczenie polegające na wyprowadzeniu uznanego z góry twierdzenia z innych, wcześniej już znanych, w skończonej liczbie kroków.

Praca z książką

- pozwala zdobyć uczniom nowe wiadomości
- daje możliwość utrwalenia, rozszerzenia i pogłębienia zdobytej na lekcjach wiedzy
- wdraża uczniów do opanowania metod samokształcenia

Sposoby stosowania tej samodzielnej pracy:

- ✓ uczenie się z podręcznika
- ✓ sporządzanie notatek
- ✓ posługiwanie się lekturą uzupełniającą

METODY PROBLEMOWE

(metody samodzielnego dochodzenia do wiedzy)

Istota metod problemowych

Nie pozwalają uczniom przechodzić obojętnie obok sytuacji, których nie rozumieją, lecz wywołując zaciekawienie, zmuszają ich do analizy. Zachodzą tu trzy poziomy poznania: **od konkretów do modeli a od nich do teorii**. Twierdzenia teoretyczne wymagają natomiast odwołania się do rzeczywistości.

Wykład problemowy

To ilustracja jakiegoś problemu naukowego lub praktycznego, jego pojawiania się, kierunków i sposobów jego rozwiązywania oraz konsekwencji wynikających z tego rozwiązania.

Wykład konwersatoryjny

Polega na przeplataniu fragmentów mówionych wykładu z wypowiedziami słuchaczy lub wykonywaniem przez nich odpowiednich zadań teoretycznych czy praktycznych. Przekazywana wiedza znajduje bezpośrednie zastosowanie w działaniu i dlatego jest łatwiej przyswajana.

Klasyczna metoda problemowa

Składa się z czterech istotnych elementów:

- ✓ wytwarzania sytuacji problemowej
- ✓ formułowania problemów oraz pomysłów ich rozwiązania
- ✓ weryfikacji pomysłów rozwiązania
- ✓ porządkowania i stosowania uzyskanych wyników w nowych zadaniach o charakterze praktycznym lub teoretycznym

ROLA AKTYWIZUJĄCYCH METOD NAUCZANIA W PROCESIE

DYDAKTYCNYM

Stosując metody aktywizujące odchodzi się od pracy uczniów w małych zespołach lub parach, a także zadań realizowanych indywidualnie bądź grupowo poza szkołą.

Metody te kładą nacisk na samodzielne myślenie i weryfikowanie informacji, podejmowanie decyzji, funkcjonowanie w grupie, stosowanie procedur porozumiewania się przy jednoczesnej umiejętności obrony własnych poglądów.

Aktywizujących metod nauczania - uczenia się jest wiele. Wszystkie one angażują uczniów emocjonalnie, budzą motywację i zainteresowanie, uczą samodzielnego myślenia i działania.

Ważnym zadaniem współczesnej dydaktyki jest wypracowanie takich metod i form pracy z uczącymi się, by w procesie kształcenia ich aktywność przewyższała aktywność nauczyciela.

Metody aktywizujące są właśnie takimi sposobami postępowania dydaktycznego, które stwarzają warunki zaangażowanego i aktywnego udziału uczącego się w zajęciach lekcyjnych. Należą do stosunkowo młodych metod, a ich autorami są na ogół dydaktycy z krajów anglojęzycznych, głównie Wielkiej Brytanii i Stanów Zjednoczonych.

Na grunt polskiej dydaktyki, metody aktywizujące pierwszy przeniósł i opisał w 1965 r. S. Deszczyński.

W pracy metodami aktywizującymi nauczyciel przestaje być nadawcą informacji płynących w jednym kierunku, lecz staje się organizatorem edukacyjnych doświadczeń uczniów.

Metody aktywizujące stymulują krytyczne myślenie i umożliwiają nabywanie prodemokratycznych umiejętności. Edukacyjna wartość takich metod była poddawana wątpliwościom w przeszłości, dzisiaj jednak za wprowadzeniem aktywizujących metod przemawia to, że umożliwiają uzyskanie efektów w pracy zarówno z uczniami dobrymi, jak i słabymi.

Zachęcają uczniów do zadawania pytań nauczycielowi i samym sobie, zachęcają do prezentowania różnych punktów widzenia. Uczniowie uczą się słuchać, współpracować, zgadzać się ze sobą i oponować. Właśnie w taki sposób uczniowie mogą poznać różne pojęcia i wiele osiągnąć.

Lekcje, podczas których stosowane są aktywizujące metody, znacznie różnią się od tradycyjnych, gdyż nie nauczyciel a uczniowie biorą aktywny udział.

Nauczyciel odgrywa ogromną rolę, ponieważ jego działania motywują uczniów do pracy. Kieruje zespołem uczniów korzystając z własnej wiedzy i własnego doświadczenia.

W klasie tworzy się klimat ułatwiający uczenie się. Początkowo jest on kreowany przez nauczyciela. W miarę jak proces uczenia się jest kontynuowany coraz częściej, wytwarzają go dla siebie sami uczniowie.

Uczenie się od siebie nawzajem staje się tak ważne, jak uczenie się z książek i z doświadczeń. Efekty mierzy się tym czy uczeń zrobił wyraźny postęp. Ocena efektów pracy ucznia jest dokonywana przez niego samego oraz jest wzbogacona informacjami zwrotnymi ze strony innych członków grupy i nauczyciela.

Pracując nad zadaniem nie siedzą pasywnie, zaangażowani są w pracę ze swoimi kolegami. Jako członkowie grupy mają motywację do dyskusowania nad pomysłami i opiniami. Aby osiągnąć porozumienie, muszą służyć sobie nawzajem. Zadają sobie pytania. Mają różne

zdania. Proszą o pomoc w razie potrzeby. Uczą się pomagać innym. Są to bezcenne umiejętności dla młodzieży.

Uczniowie chętnie uczą się od swoich kolegów. Takie uczenie wymusza sprawdzenie swoich wiadomości, by mogły być przekazywane innym w sposób zrozumiały.

Uczeń, którego zazwyczaj nie zauważa się w klasie ma okazję do zaprezentowania się w klasie, ma możliwość przedstawienia swojej wiedzy w mniej stresującej sytuacji. Kiedy nauczyciel wywołuje do odpowiedzi w klasie, uczeń boi się poniżenia, jeśli odpowie nieprawidłowo. W procesie kształcenia metodami aktywizującymi uczeń mniej ryzykuje udzielając odpowiedzi na pytanie. Może odkryć, że wcale nie jest „tępy” i że grupa ceni jego pomysły.

Kształtowanie postaw powinno prowadzić do pożądanych zmian u ucznia. Nauczyciel ponosi odpowiedzialność za kierowanie tym procesem. Prawidłowy dobór metod kojarzy czynności nauczycieli z czynnościami uczniów. Nauczanie i uczenie się pełnią właściwą rolę w procesie kształcenia, gdy są ze sobą zharmonizowane, gdy między nimi występuje wewnętrzna zgodność.

Ważne jest, by nauczyciele zachęcali uczniów do wyrażania własnych opinii, brania udziału w dyskusjach w realiach społeczeństwa demokratycznego.

Nauczyciel musi zachęcać uczniów do analizowania sytuacji, porównywania swoich opinii z opiniami innych. Uczniowie powinni analizować decyzje jakie podjęli, uzasadnić swój wybór. Kiedy rozpoczyna się ten proces nauczyciel powinien umieć słuchać, co mówią uczniowie i pamiętać, że sam może zyskać i nauczyć się czegoś nowego. Ćwiczenia, które uczą uczniów formułowania i wyrażania własnych opinii, słuchania innych i podejmowania decyzji na podstawie racjonalnych przemyśleń, pomagają w uczeniu prodemokratycznego sposobu myślenia.

Nie nauczymy demokracji, jeśli będziemy nalegać, by każde pytanie miało jedną właściwą odpowiedź, którą my podajemy. Stosując nowe metody aktywizujące możemy pomóc uczniom w rozwijaniu niezależnych sposobów myślenia, jednocześnie ucząc ich respektowania praw innych i wspólnej pracy prowadzącej do osiągnięcia wspólnego celu.

Również ważne dla nauczyciela są umiejętności metodyczne i organizatorskie, wykorzystywane w procesie dydaktycznym, budzenie i podtrzymywanie motywacji i ciekawości poznania świata ukierunkowane na ciekawość uczenia się.

PROBLEMOWE METODY AKTYWIZUJĄCE

Metoda przypadków

(case study)

To rozpatrywanie przez niewielką grupę uczniów opisu jakiegoś przypadku, np. na temat odkryć naukowych, przestępstwa, produkcji, handlu, prawa, czy stosunków między ludźmi. Po otrzymaniu opisu wraz z kilkoma pytaniami, na które trzeba odpowiedzieć, uczniowie sami formułują dalsze pytania dotyczące tego przypadku, a nauczyciel udziela wyjaśnień.

Z kolei w toku dyskusji ustala się wspólnie problem główny i problemy zeń wynikające, a następnie warunki, jakie mają umożliwić rozwiązanie problemu.

Metoda sytuacyjna

- wprowadza uczniów w jakąś złożoną sytuację, za której takim lub innym rozwiązaniem przemawiają jakieś racje „za” i „przeciw”
- zadanie uczniów polega na zrozumieniu tej sytuacji oraz podjęciu decyzji w sprawie jej rozwiązania; następnie uczniowie muszą przewidzieć skutki tej decyzji oraz innych ewentualnych decyzji
- ta złożona sytuacja zwykle dotyczy jakiejś instytucji, niezbędne jest więc poznanie przez uczniów opisu tej instytucji i zasad jej funkcjonowania
- doskonale się sprawdza podczas realizacji zadań przygotowujących uczniów do wyboru dalszego kierunku kształcenia

Metoda inscenizacyjna

- wiąże się z odgrywaniem ról w sytuacji fikcyjnej
- uczniowie odtwarzają zachowania jakiejś postaci, wcielają się w nią, przejmują na siebie jej „rolę”
- inscenizacje o charakterze realnym nadają się do odtwarzania wydarzeń historycznych, biografii sławnych ludzi, funkcjonowania instytucji lub organizacji
- inscenizacje o charakterze fikcyjnym stosuje się w odtwarzaniu bajek, legend, utworów literackich, scen z życia
- celem tej metody jest poznanie czegoś nowego, przeżycie określonych stanów emocjonalnych lub udzielenie komuś pomocy terapeutycznej

Metoda seminaryjna

- przyczynia się do dokładniejszego poznania wybranej dziedziny wiedzy lub określonych jej zagadnień
- metoda ta stosowana jest najczęściej na wyższych uczelniach; można ją przystosować do potrzeb nauczania w szkołach średnich w celu przygotowania uczniów do zdawania egzaminu maturalnego z wybranych przedmiotów, zwłaszcza w zakresie rozszerzonym
- w klasach gimnazjalnych można wprowadzić pewne elementy tej metody na zajęciach kół przedmiotowych

Gry dydaktyczne

- wspólną ich cechą jest obecność pierwiastka zabawy w każdej z nich; zabawa jest czynnością przyjemną, dlatego też jest bardzo pożądana w procesie uczenia się
- opierają się na przestrzeganiu dokładnie sprecyzowanych reguł
- spełnia funkcję kształcąco-wychowującą: służy procesowi poznania, uczy szanowania przyjętych norm, umożliwia współdziałanie, sprzyja społecznieniu, przyzwyczajają do wygrywania, jak i przegrywania
- wyróżniamy gry: *symulacyjne, decyzyjne i psychologiczne*

Gry symulacyjne

- polegają na odtwarzaniu bardziej złożonych sytuacji problemowych, wymagających samodzielnego rozwiązania
- są to najczęściej różnego rodzaju gry strategiczne (np. symulacje bitew historycznych)
- przedmiotem symulacji jest w nich określona rzeczywistość
- uczą, że podjęcie określonych działań wpływa na zmianę tej rzeczywistości

Gry decyzyjne

- służą wyrobieniu przez uczniów umiejętności wszechstronnego analizowania problemów składających się na pewną określoną sytuację
- na tej podstawie podejmują oni odpowiednie decyzje spośród różnych dostępnych alternatyw oraz wskazują przewidywalne skutki powziętych poczynań

Gry psychologiczne

- stwarzają możliwość ćwiczenia w bezpiecznej, pozbawionej stresu sytuacji nowych prospołecznych zachowań, próbowania zmiany niepożądanych postaw łącznie z ich komponentem poznawczym (przekonania), afektywnym (emocje) i behawioralnym (konkretne zachowania)
- jedną z najczęściej stosowanych form gier psychologicznych jest **psychodrama**; głównym sposobem pracy jest odgrywanie ról w krótkich scenkach na określony temat; odgrywanie ról pozwala danej osobie wyrazić emocje, jakie towarzyszą jej w trudnych sytuacjach życiowych

Dyskusja dydaktyczna

- to metoda kształcenia polegająca na wymianie zdań między nauczycielem i uczniami lub tylko między uczniami
- uczestnicy dyskusji prezentują własne poglądy lub odwołują się do poglądów innych ludzi
- bardzo przydatna, gdy uczniowie reprezentują znaczny stopień dojrzałości i samodzielności w zdobywaniu wiedzy, w formułowaniu zagadnień, w doborze i jasnym przedstawianiu własnych argumentów
- uczy głębszego zrozumienia problemu, samodzielnego zajmowania stanowiska, operowania argumentami, krytycznego myślenia, liczenia się ze zdaniem innych

Dyskusja dydaktyczna

rodzaje dyskusji dydaktycznej:

- ✓ związana z wykładem
- ✓ okrągłego stołu

- ✓ punktowana
- ✓ burza mózgów
- ✓ panelowa
- ✓ meta plan

Rodzaje dyskusji

1. **związana z wykładem** – stanowi jeden z elementów wykładu konwersatoryjnego bądź jest jego kontynuacją
2. **dyskusja okrągłego stołu** – uczestnicy reprezentują odmienne, często przeciwstawne poglądy na określony temat; jej celem jest znalezienie stanowiska słusznego, możliwego do przyjęcia przez obie strony; uczestnicy zasiadają wokół okrągłego stołu lub w kręgu
3. **punktowana** – jest swobodną rozmową w gronie kilku osób, które mogą być obserwowane przez większą grupę uczniów; pozwala uniknąć monopolizowania sporu przez dominujących mówców; kolejność dyskutantów ustala się losowo i każdy ma określony czas na wypowiedź; na specjalnie przygotowanej planszy ustala się kryteria oceny poszczególnych wypowiedzi; po każdej sesji na planszy pojawiają się punkty dotyczące oceny mówców
4. **burza mózgów** – polega na zespołowym wytwarzaniu pomysłów, rozwiązaniu jakiegoś zadania; pomysłów powinno być jak najwięcej, następnie poddaje się je ocenie zespołu; istotne jest, aby każda idea była uwzględniana i aby była zapisywana dokładnie tak, jak została zgłoszona

Ogniwa rozwiązywania problemu:

- ✓ wytwarzanie sytuacji problemowej
 - ✓ generowanie pomysłów
 - ✓ sprawdzanie, wartościowanie i wybór najlepszych pomysłów
5. **dyskusja panelowa** – organizuje się ją dla szerszej publiczności; służy kształtowaniu poglądów przed podjęciem decyzji w ważnych sprawach; prowadzona jest przez specjalistów, celem zaprezentowania różnych punktów widzenia na dane zjawisko;

pomaga

w prezentacji własnego punktu widzenia, przygotowuje do publicznych wystąpień oraz do efektywnego współdziałania w zespole i pracy w grupie, budowania więzi międzyludzkich, podejmowania indywidualnych i grupowych decyzji

6. **metaplan** – to jedna z nowoczesnych form dyskusji, której wyniki przedstawia się w postaci graficznej; można go stosować, jako element pracy w grupie jak i z całym zespołem klasowym (w przypadku pracy w grupach można hierarchizować wypowiedzi uczniów z poszczególnych grup); nauczyciel przedstawia problem, następnie uczniowie odpowiadają na pytania; najczęściej stosowany dla oceny przyczyn bądź skutków danych wydarzeń

METODY EKSPONUJĄCE WARTOŚCI

(waloryzacyjne)

Metody eksponujące wartości

- znamionuje je wielkie bogactwo odmian, zależnie bowiem od wartości zmienia się sposób ich eksponowania i wpływania na takie składniki osobowości, jak uczucia wyższe, przekonania światopoglądowe, postawy, system wartości i charakter
- typowe metody eksponujące to: dzieła literackie, obrazy, filmy, dzieła architektury, sztuki teatralne, kompozycje muzyczne

Metody impresyjne

srowadzają się do organizowania uczestnictwa dzieci i młodzieży, czy dorosłych w odpowiednio eksponowanych wartościach: społecznych, moralnych, estetycznych, naukowych; metoda polega na wywoływaniu takich czynności, jak:

- ✓ zdobywanie informacji o dziele eksponowanym i jego twórcy
- ✓ pełne skupienia uczestnictwo w toku ekspozycji dzieła
- ✓ stosowna forma aktywności własnej uczestników, wyrażająca główną ideę dzieła
- ✓ konfrontacja tej idei z zasadami postępowania uczestników i ewentualne wyprowadzenie wniosków praktycznych co do ich własnych postaw

Metody ekspresyjne

- polegają na stwarzaniu sytuacji, w których uczestnicy sami wytwarzają bądź odtwarzają dane wartości, wyrażając niejako siebie, a zarazem je przeżywają; uczestnicy utożsamiają się z wartościami zasługującymi na wybór lub odrzucają wartości na to niezasługujące
- dobrym przykładem może tu być czynny udział uczniów w przedstawieniu szkolnym w roli aktorów, scenografów, reżyserów, a nawet autorów prostszych dzieł scenicznych

METODY PROGRAMOWANE

Metody programowane

- *teoretyczną podstawę tworzą następujące zasady ogólne:*
 - ✓ zasada podziału materiału na niewielkie, ściśle ze sobą powiązane porcje
 - ✓ zasada aktywizacji uczniów studiujących programowany tekst
 - ✓ zasada natychmiastowej oceny każdej odpowiedzi
 - ✓ zasada indywidualizowania tempa i treści uczenia się
 - ✓ zasada empirycznej weryfikacji tekstów programowych
- *nauczanie programowane (liniowe, rozgałęzione, mieszane i blokowe) charakteryzują następujące elementy:*
 - ✓ materiał nauczania podzielony jest na małe części
 - ✓ każda udzielona przez ucznia odpowiedź (zarówno w drodze wyboru, jak i przez wypełnienie luk w tekście) na bieżąco porównywana jest z odpowiedzią poprawną
 - ✓ jeśli uczeń udzielił błędnej odpowiedzi ponownie analizuje daną partię materiału, a jeśli poprawnej przechodzi do następnej części
 - ✓ każda następna część posiada większy stopień trudności od części poprzedniej

nauczanie programowane prowadzone może być **z użyciem komputera, maszyny dydaktycznej lub podręcznika programowanego**

Podręcznik programowany

podstawowym narzędziem, którego uczeń używa w pracy z podręcznikami programowanymi jest czytnik elektroniczny; czytnik umożliwia sprawdzenie poprawności odpowiedzi w czasie wykonywania poszczególnych ćwiczeń lub zadań, tzn. za pomocą czytnika uczeń jest w stanie sprawdzić odpowiedź; następuje to poprzez bezpośredni kontakt czytnika z punktem kodowym w książce; zielone światło sygnalizuje odpowiedź prawidłową, czerwone zaś – błąd

używając czytnika elektronicznego, uczeń powtarza wielokrotnie te same czynności; widząc wynik swojej pracy, ćwiczy aż do momentu, kiedy wynik ten będzie pozytywny; wielokrotne wykonywanie tej samej operacji powoduje jej zamianę w nawyk, tak więc uczeń mimowolnie przyswaja daną informację; w wyniku natychmiastowego uzyskiwania odpowiedzi - uczeń otrzymuje sugestię, które ćwiczenia należy powtórzyć

- ***metoda przyswajania wiedzy za pomocą czytnika elektronicznego zapewnia:***
 - ✓ indywidualny postęp w przyswajaniu wiedzy
 - ✓ dynamiczny rozwój, który wykorzystuje potencjał każdego człowieka, zgodnie z jego specyficznym stylem uczenia się
 - ✓ pobudza indywidualną motywację, poczucie wartości oraz satysfakcję z osiągnięcia konkretnych rezultatów i wyników
 - ✓ umożliwia świadome i podświadome korygowanie własnych błędów
 - ✓ skraca czas, jaki uczeń poświęca na naukę
- ***korzyści płynące dla ucznia:***
 - ✓ samodzielna, wielokrotna praca w tempie dostosowanym do możliwości ucznia
 - ✓ zyskanie coraz większej swobody i samodzielności
 - ✓ rozwój indywidualnych potrzeb i predyspozycji
 - ✓ wzrost wiary we własne siły
 - ✓ unikanie utrwalania błędów
 - ✓ samodzielna kontrola swoich postępów

- ✓ rozwój samooceny
- ✓ wprowadzenie indywidualnego toku nauki
- ✓ nauka na wysokim poziomie a także bardziej rytmiczne i pełne przygotowanie do lekcji
- ***korzyści płynące dla nauczyciela:***
 - ✓ gwarantuje wysoką jakość merytoryczną i techniczną, zgodną ze standardami wymagań egzaminacyjnych,
 - ✓ umożliwia indywidualizację procesu lekcyjnego,
 - ✓ umożliwia kształcenie uczniów dostosowane do ich indywidualnych potrzeb,
 - ✓ umożliwia błyskawiczne sprawdzenie umiejętności ucznia oraz uzyskanie informacji o jego postępach w nauce,
 - ✓ eliminuje przygotowywanie dodatkowych materiałów,
 - ✓ pozwala na bardziej efektywne wykorzystanie czasu

Maszyna dydaktyczna

- ***maszyny dydaktyczne spełniają następujące funkcje:***
 - ✓ przekazują informacje, a zarazem wymagają odpowiedzi na zadawane pytania;
 - ✓ zapewniają natychmiastowe sprzężenia zwrotne, bezpośrednio informując ucznia, czy odpowiedział dobrze;
 - ✓ umożliwiają uczniowi pracę indywidualną, tak by tempo przyswajania wiadomości było dostosowane do jego własnych potrzeb i zdolności

Komputer w nauczaniu

komputer stał się wszechobecny w naszym życiu;

- ✓ w sklepie jest kalkulatorem, księgowym i maszyną do wystawiania rachunków; w kasach biletowych wykonuje rozliczenia, rezerwację miejsc, wypisuje bilety;

- ✓ w fabrykach steruje pracą maszyn i umożliwia automatyzację produkcji, w tym układów scalonych stanowiących element samych komputerów; w kinie pozwala tworzyć wirtualną rzeczywistość,
- ✓ w wydawnictwach zastępuje maszyny poligraficzne;

dzięki stworzeniu Internetu, komputer bardzo uprościł i przyspieszył wymianę informacji oraz otworzył realne możliwości przechowywania wiedzy na nośnikach magnetycznych czy optycznych, przez co stał się konkurentem słowa pisanego

w nauce pozwala na automatyzację bardzo złożonych pomiarów, wykonywać obliczenia, symulacje i modelowanie; znajduje on również coraz szersze zastosowanie w nauczaniu szkolnym; krótko scharakteryzuję znane zastosowania komputera osobistego w nauczaniu

1. **komputer jako kalkulator**; szczególnie do wykonania wielu powtarzających się obliczeń wykonywanych zazwyczaj za pomocą różnego typu arkuszy kalkulacyjnych np. *Microsoft Excel*; typowy arkusz kalkulacyjny składa się z wielu kolumn i wierszy niekiedy ponumerowanych; w kolejnych kolumnach można wpisywać pewne dane lub wyniki pomiarowe, a w następnych kolumnach można wyniki te przetwarzać według określonego wzoru matematycznego. Komputer pozwala tworzyć prezentację graficzną wyników zapisanych w tabeli; w programie Excel istnieje bardzo wiele różnych możliwych sposobów prezentacji graficznej wyników, np. tworzenie wykresów słupkowych, różne sposoby prezentacji składu procentowego, możliwość prezentacji w dwóch wymiarach, tworzenie typowych wykresów matematycznych i fizycznych itp.
2. **modelowanie stanowi kolejną dziedzinę zastosowań komputera**; wśród modeli wyróżnić możemy modele materialne np. modele kryształów i sieci krystalicznych, lub model silnika spalinowego, modele wyobrazeniowe np. model atomu i wreszcie modele matematyczne; wiele modeli matematycznych można wytwarzać za pomocą odpowiednich programów komputerowych; programy te umożliwiają budowanie interaktywnych modeli matematycznych i badanie ich zachowania przy pomocy animacji, wykresów i tabel
3. **pewnym uzupełnieniem modelowania jest symulacja**; symulację można z powodzeniem zastosować do „udawania” przebiegu zjawisk fizycznych i działania

urządzeń technicznych; wykorzystuje się gotowe programy komputerowe, w których odbiorca może dokonywać zmian parametrów, warunków początkowych itp.

4. **jako maszyna egzaminacyjna** komputer służyć może niemal wyłącznie do testowania testami wielokrotnego wyboru
5. **komputer** może służyć **jako maszyna do nauczania przez zabawę**, przez gry dydaktyczne; gra dydaktyczna musi mieć sprecyzowany cel dydaktyczny, musi być dopasowana do poziomu nauczania, prosta o ciekawym scenariuszu angażującym emocjonalnie i musi być realistyczna

Mocne i słabe strony edukacji internetowej dla młodzieży uczącej się

- szeroka oferta edukacyjna; samokształcenie
- dostęp do bibliograficznych baz danych
- wideokonferencje
- kontakt z uczniami innych szkół na całym świecie
- zaniedbywanie innych obowiązków w szkole
- mniej kontaktów towarzyskich
- niedostatek sprzętu komputerowego i połączeń internetowych w szkołach

Mocne i słabe strony edukacji internetowej dla młodzieży pracującej

- doksztalcanie się na odległość
- konsultacje z prowadzącymi w dowolnym miejscu i czasie z wykorzystaniem e-mail
- wideokonferencje
- multimedialne pomoce naukowe
- brak dostępu do Internetu w wielu organizacjach, instytucjach i przedsiębiorstwach

Mocne i słabe strony edukacji internetowej dla dorosłych

- pogłębianie wiedzy na różne tematy
- wymiana poglądów

- wideokonferencje
- absorbuje dużo czasu

Mocne i słabe strony edukacji internetowej dla niepełnosprawnych

- możliwość kształcenia na odległość
- wymiana poglądów, kontakty z innymi uczącymi się
- wideokonferencje
- absorbuje dużo czasu
- brak infrastruktury telekomunikacyjnej w niektórych polskich miejscowościach

METODY PRAKTYCZNE

Metody Praktyczne

- określają wpływ, jaki człowiek wywiera na rzeczy i ludzi przez swoją działalność
- czynności tych dokonuje poprzez pracę, skierowaną z zamiarem dokonania w otaczającej rzeczywistości i w ludziach przewidywanych zmian
- zmieniając rzeczywistość w sposób rozumny, a więc wykorzystując posiadaną przez siebie wiedzę i kierując się wartościowymi celami, człowiek jednocześnie zmienia się sam, kształtuje swoją świadomość, przekonania i postawy, swój stosunek do pracy i potrzebę pożytecznego działania i doskonalenia własnych kompetencji przez całe życie

Rodzaje Metod Praktycznych

Okoń wymienia dwa rodzaje metod praktycznych:

1. metody ćwiczebne
2. metody realizacji zadań wytwórczych

Praktyczne metody ćwiczebne

1. **metody ćwiczebne** - mają na celu usprawnienie uczniów do udziału w realnych zadaniach wytwórczych; ich podstawę stanowi ćwiczenie; zrozumienie istoty ćwiczenia, czynności ułatwia ich lepsze wykonanie i pomaga w racjonalizowaniu

czynności; sprowadzają się do kształtowania umiejętności i nawyków, niezbędnych przy wykonywaniu różnych zadań; szczególnie wiele okazji do tego typu ćwiczeń stwarzają lekcje techniki, zajęcia laboratoryjne, praktyki wakacyjne

- ***Nowacki wymienia następujące fazy ćwiczenia:***

- ✓ podanie tematu
- ✓ teoretyczne uzasadnienie przyszłych działań
- ✓ opis wykonania przy użyciu środków poglądowych
- ✓ wskazanie metod wykonania z zastosowaniem środków poglądowych
- ✓ zaznajomienie z koniecznymi elementami sytuacji, narzędziami i innymi urządzeniami, które mogą być użyte podczas pracy

- ***Nowacki wymienia następujące fazy ćwiczenia:***

- ✓ pokaz wzorcowego wykonania
- ✓ sprawdzenie zrozumienia celu, zadania, metod wykonania
- ✓ uświadomienie przepisów bezpieczeństwa
- ✓ sprawdzenie niektórych koniecznych elementów działania
- ✓ ostrzeżenie przed często występującymi błędami

Metody realizacji zadań wytwórczych

2. metody realizacji zadań wytwórczych – znajdują szerokie zastosowanie w szkolnictwie zawodowym; mogą one polegać na kierowaniu zajęciami, w czasie których uczniowie wykonują prace użytkowe z drewna, szkła, metalu czy mas plastycznych, sporządzają różne obiekty, urządzają szkolne boisko; wymienione rodzaje prac przebiegają według pewnego toku, którego przestrzeganie warunkuje większą wydajność

- ***podstawowe ogniwa tego toku, to:***

- ✓ uświadomienie sobie przez uczniów celu, warunków, środków oraz efektu końcowego realizacji danego zadania

- ✓ opracowanie modeli prac, które mają być wykonane, oraz harmonogramu czynności
- ✓ przygotowanie materiałów i narzędzi
- ✓ wykonywanie prac
- ✓ samokontrola i kontrola wykonywanych prac, ich ocena (indywidualna, ewentualnie zbiorowa)

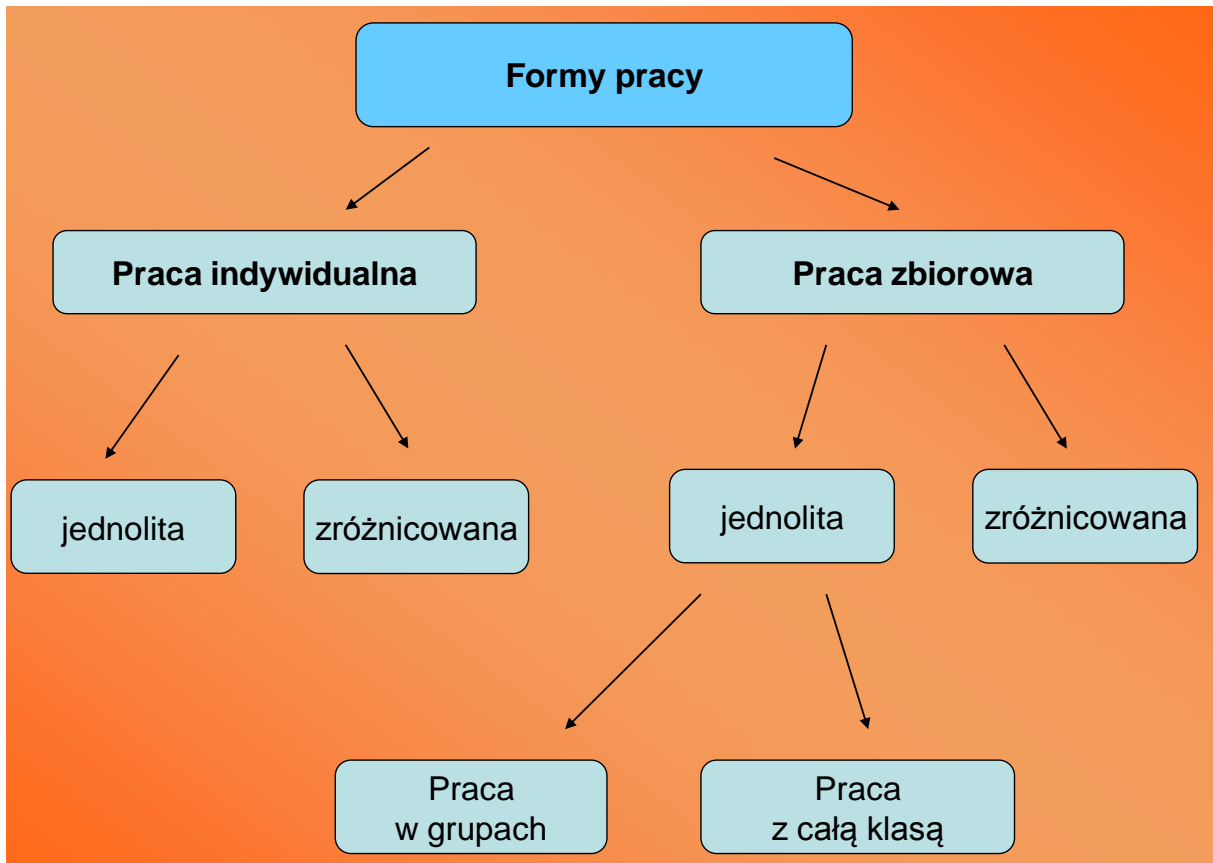
Metody Praktyczne

do tej grupy metod zaliczamy:

- ✓ **pokaz** – polega na demonstrowaniu uczniom naturalnych przedmiotów lub modeli, zjawisk, wydarzeń lub procesów i objaśnianiu ich istotnych cech
- ✓ **ćwiczenia przedmiotowe** – polegają na wielokrotnym wykonywaniu pewnych czynności dla nabycia wprawy i uzyskania coraz wyższej sprawności w działaniach intelektualnych i praktycznych; szczególną rolę odgrywają w nauczaniu zasad ortografii, matematyki i języków obcych
- ✓ **ćwiczenia produkcyjne** – sprowadzają się do bezpośredniej realizacji zadań wytwórczych
- ✓ **metodę projektów** – nauczyciel określa merytoryczne ramy projektu, a uczniowie sami wybierają sobie temat projektu; projekt najczęściej realizowany jest przez grupę uczniów przez dłuższy okres czasu; wykonanie projektu bardzo często wymaga wykorzystania wiedzy z różnych przedmiotów; uczniowie samodzielnie zbierają potrzebne dane do wykonania projektu, opracowują je (nie tylko w formie pisemnej), a następnie prezentują innym; sami podejmują decyzję o wyborze źródeł informacji i sposobie prezentacji; projekty mają odpowiadać zainteresowaniom uczących się i wiązać działalność praktyczną z pracą umysłową, rozwijać samodzielność
- ✓ **ćwiczenia laboratoryjne** – podczas tych ćwiczeń uczniowie samodzielnie przeprowadzają eksperymenty biologiczne, chemiczne czy fizyczne; eksperymenty te pozwalają na formułowanie pewnych uogólnień, zilustrowanie wcześniej poznanych praw, zasad i reguł oraz ułatwiają uczniom przewidywanie nieznanymi im jeszcze zjawisk i procesów

- ✓ **metodę przewodniego tekstu** – jest to metoda poszukiwania, porządkowania i wykorzystywania informacji z różnych źródeł, rozwiązywania problemów w twórczy sposób, stosowania zdobytej wiedzy w praktyce; w tzw. tekście przewodnim są opisane kolejne kroki i zadania pośrednie, które pozwolą na rozwiązanie problemu

FORMY ORGANIZACYJNE PRACY UCZNIÓW

Formy organizacyjne pracy uczniów

- zajęcia szkolne (lekcyjne i pozalekcyjne) wymagają zastosowania zróżnicowanych form organizacyjnych, ponieważ mają przygotować uczniów do pracy w różnych sytuacjach i układach społecznych
- ważnym zadaniem szkoły jest wyrobienie u uczniów umiejętności pracy indywidualnej (jednostkowej) i zbiorowej (frontalnej)

Podział form pracy

Organizacja pracy uczniów na lekcji:

1. **praca indywidualna (jednostkowa)**

2. praca zbiorowa (frontalna)

3. praca grupowa

Organizacja pracy uczniów poza zajęciami lekcyjnymi:

1. praca domowa

2. zajęcia pozalekcyjne

- ✓ *praca indywidualna (jednostkowa)* polega na tym, że uczeń realizuje swoje zadania szkolne niezależnie od innych uczniów, korzystając **bezpośrednio** (np. gdy „odpowiada” lub o coś pyta) lub **pośrednio**, z pomocy nauczyciela (np. gdy wykonuje pracę domową, korzystając z instrukcji udzielonej w klasie)
- ✓ zastosowanie – opanowanie nowego materiału, praca domowa, zajęcia kontrolne
- ✓ *praca zbiorowa (frontalna)* jest nauczaniem masowym, jest to praca z całą klasą
- ✓ nauczyciel zadaje pytanie i wszyscy zastanawiają się nad odpowiedzią
- ✓ jej ideą jest dotarcie do najsłabszego ucznia

Wady i zalety pracy zbiorowej

• *wady:*

- ✓ zróżnicowany poziom intelektualny uczniów
- ✓ przepełnienie klas

• *korzyści:*

- ✓ wytwarzanie więzi społecznych w klasie
- ✓ wytwarzanie wspólnych uczuć, postaw, przekonań, wspólnego podłoża światopoglądowego
- ✓ nauczanie problemowe (zagadnienia społeczne, polityczne i moralne, jakie występują w nauczaniu języków i literatury, historii i geografii, wychowania obywatelskiego)

Praca grupowa

- prawo istnienia w szkołach wielu krajów zdobyła w XX wieku; jest niezbędnym wzbogaceniem pracy indywidualnej i zbiorowej

- *rodzaje pracy grupowej:*
- ✓ **praca grupowa jednolita („równym frontem”)** – grupy równocześnie pracują nad tym samym problemem praktycznym lub teoretycznym, a następnie wspólnie uzgadniają i systematyzują uzyskane wyniki
- ✓ **praca grupowa zróżnicowana** – polega na równoczesnym rozwiązywaniu na lekcji lub „w domu” przez stałe kilkusobowe grupy różnych zadań, przy czym zadań może być tyle, ile jest grup albo mniej (np. przygotowanie gazetki, wystawy, przedstawienia, opracowanie twórczości pisarza itp.)
- ✓ **praca grupowa kombinowana** – polega na łączeniu zależnie od potrzeb, pracy grupowej jednolitej z pracą zróżnicowaną
- ✓ **praca brygadowa** - polega na wykonywaniu przez stałe grupy-brygady zadań o charakterze praktyczno-produkcyjnym w politechnicznej pracowni, pracowni szkolnej, w zakładach pracy, warsztatach itp.
- w zestawieniu z pracą indywidualną i zbiorową **praca grupowa** wyróżnia się następującymi cechami:
- ✓ sprzyja realizacji celów społeczno-wychowawczych, przyzwyczajają do odpowiedzialności, umiejętności podporządkowania się, gotowości udzielania pomocy innym oraz partnerstwa
- ✓ umożliwia realizację celów poznawczych: zwiększa efekty pracy uczniów, sprzyja rozwojowi ich aktywności poznawczej i samodzielności
- ✓ zwiększa zasób interakcji międzyjednostkowych i umożliwia powstawanie więzi między uczniami
- ✓ obiektywizuje proces samooceny i sprzyja obiektywizmowi w ocenianiu innych
- ✓ wywiera stosunkowo większy wpływ na wytwarzanie więzi społecznych między uczniami, zwiększa ich wiarę we własne siły, a zarazem zbliża nauczyciela do uczniów

Zadanie nauczyciela polega nie tyle na przekazaniu wiadomości ani nawet nauczeniu czegoś, co na tworzeniu takiej atmosfery pracy, by każdy uczeń, pogłębiając wiarę we własne

możliwości, zwiększał swoją dyspozycyjność w procesie (kształtowania osobowości ucznia) nabywania wiedzy i umiejętności, by uczeń sam dostrzegał problemy i sam lub z kolegami rozwiązywał je

Wybór metod nauczania i organizacyjnych form pracy uczniów

Wybór odpowiednich metod nauczania i form pracy zależy od wielu czynników, takich jak:

- ✓ specyfika przedmiotu nauczania
- ✓ cele ogólne i operacyjne lekcji
- ✓ wiek uczniów
- ✓ zakres posiadanej przez uczniów wiedzy i umiejętności
- ✓ środki dydaktyczne, jakimi dysponują nauczyciele
- ✓ warunki pracy

Bibliografia

- „Kultura współczesna a wychowanie człowieka”, pod red. Kubinowskiego D., Lublin 2006
- Arends R J.: Uczymy się nauczać. WSIP, Warszawa 1998.
- Badura E.: Emocjonalne uwarunkowania autorytetu nauczyciela, WSiP, Warszawa 1981.
- Banach C: Cechy osobowościowe nauczycieli, w: Nowa Szkoła 1995 nr 3.
- Banach Cz., „*Drogi i bezdroża kształcenia nauczycieli w Polsce w latach 1945-2004*”, s.86, w: Cz. Kupisiewicz, „*Drogi i bezdroża polskiej oświaty w latach 1945-2005*”, Warszawa 2005
- Banach Cz., Edukacja nauczycielska
- Bednarski H., „Reforma edukacji. Uwarunkowania społeczne, kulturowe i polityczne. Prace naukowe.” 1(6)2000, pod red. H. Bednarskiego i S. Ośko, Politechnika Radomska
- Bochucki J., Osobowość nauczyciela w świadomości młodzieży, Katowice 1965
- Bogaj A.: Kształcenie ogólne. Między tradycją a ponowoczesnością. IBE, Warszawa 2000.
- Brudnik E., Moszyńska A., Owczarska B.: Ja i mój uczeń pracujemy aktywnie. Przewodnik po metodach aktywizujących. Kielce 2000
- Dawid J., O duszy nauczycielstwa, PZWS Warszawa 1962
- Demek K., Kompetencje nauczyciela w kontekście wyzwań XXI wieku i potrzeby reformy systemu edukacji w Polsce, w: Kształcenie pedagogiczne w dobie przemian edukacyjnych w Polsce, Materiały konferencyjne nr 46, Szczecin 2000.
- Denek K., Aksjologiczne aspekty edukacji szkolnej, Toruń 1999.
- Denek K., O nowy kształt edukacji, Toruń 1998
- Dudzikowa M.: Autorytet nauczyciela, w: Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze 1995, nr 8.
- Dunaj B., Słownik współczesnego języka polskiego, Warszawa 1996
- Duraj-Nowakowa K., Gotowość zawodowa nauczycieli, Kraków 1986.
- Dymek-Balcerek K., Kompetencje pedagogiczne nauczyciela, w: F. Szlosek, Drogi i

bezdroża kształcenia nauczycieli w Polsce, Radom 1995.

- Faure E. red.: *Uczyć się, aby być. Raport UNESCO*, Warszawa 1975
- Frycz Modrzewski A., *O poprawie Rzeczypospolitej*, Warszawa 1953
- Goźlińska E., Szlosek F, *Podręczny słownik nauczyciela kształcenia zawodowego*, Radom 1997.
- Graca T., Umiejętności psychospołeczne jako składnik kompetencji nauczyciela, w: *Kompetencje zawodowe nauczycieli*, Radom 2001
- Homplewicz J., Rzeszów 1996
- Jabłońska M.: *Nauczyciel w zmieniającej się rzeczywistości społecznej*, WUW, Wrocław 2000.
- Jadczyk M. (red.): *Interaktywne metody nauczania z przykładowymi konspektami*. Toruń 2001
- Janowska J., Postawy nauczyciela – warunkiem sukcesu w pracy wychowawczej, w: M. Łobudzki, *Praca wychowawcza z dziećmi i młodzieżą*, Lublin 1998
- Jasińska A.: *Wzory osobowe w wychowaniu młodzieży*, w: *Nauczyciel i Wychowawca* 1997, nr 4/5.
- Jelińska K.: *Z problemów zawodu nauczyciela*, w: *Hejnał Oświaty* 1990, nr 5.
- Kaczor S., *Kształcenie nauczycieli do realizacji celów nauczania i wychowania*, w: F. Szlosek, *Kształcenie nauczycieli a reforma systemu edukacji w Polsce*, Radom 2000.
- Kaczor S.: *Miejsce i funkcje doktoratu w rozwoju jednostek ludzkich*, [w:] *Ba danie, dojrzewanie, rozwój*, Pod red., K. Czarneckiego i F. Szloska ITeE, Radom-Piotrków Trybunalski 2002.
- Kant I., *O pedagogice*, Myślaków – Łódź, 1999
- Kobylecka E., *Nauczyciel wobec współczesnych zadań edukacyjnych*, Kraków 2005
- Koralewska G.(i in.): *Ścieżki edukacyjne dla klas I-III gimnazjum, cz.1*.Poznań 2001
- Krawczuk Aleksander, *Groby Cheronei* Poznań 1988
- Kruger H. H., „Wprowadzenie w teorie i metody badawcze nauk o wychowaniu”, Gdańsk 2005
- Kunowski S., *Podstawy współczesnej pedagogiki*, Warszawa 1993
- Kunowski S., Warszawa 2001
- Kupisiewicz Cz., „Drogi i bezdroża polskiej oświaty w latach 1945-2005”, Warszawa 2005

- Kupisiewicz Cz., „Dydaktyka ogólna”, Warszawa 2000
- Kwaśnica R.: Wprowadzenie do myślenia, O wspomaganiu nauczycieli w rozwoju „Studia pedagogiczne”, LXI 1995.
- Kwiatkowska H, Nowa orientacja w kształceniu nauczycieli, Warszawa 1988.
- Kwiatkowska-Kowal B, Koncepcja zadaniowa kształcenia nauczycieli w uniwersytetach, w: Nauczyciele nauczycieli, red. H. Kwiatkowska, A. Kotusiewicz, Warszawa – Łódź 1992.
- Kwiatkowska-Kowal B.: Kształcenie nauczycieli w szkole wyższej, UW Warszawa 1994.
- Kwintylian M. F., *Kształcenie mówcy*, Warszawa 2002
- Leksykon Pedagogika, red. B. Milerski, B. Śliwerski, PWN, Warszawa 2000
- Lewowicki T., Przemiany oświaty, Warszawa 1997
- Lun Yu, *Dialogi Konfucjańskie*
- Łaszczyk J. „O kształceniu pedagogów twórczości, W: Kształcenie nauczycieli a reforma systemu edukacji w Polsce” Pod red. F. Szloska, Radom 2000,
- Łobocki M.: Ideał moralny i wzór osobowy w procesie wychowania, w: Lubelski Rocznik Pedagogiczny 1983, nr 11.
- Maciąg J.: Sztuka dialogu i otwartość jako sposób bycia mistrza i ucznia, w: Wychowanie na codzień 1999, nr 1-2.
- Malesztak A., Tchórzewski T, W. Wołoszyn, W kręgu powinności moralnych nauczyciela, Bydgoszcz 1994.
- Mayor R: Przyszłość świata, Raport UNESCO 1999 (red.) W. Rubczak Warszawa 2001, Fundacja Studiów i Badań Edukacyjnych.
- Misiarek S., Wewnątrzszkolny System Oceniania, Poznań 2000
- Możdżeń S. J.: Historia wychowania 1795-1918, Kielce 2000, s. 213
- Muszyński H.: W poszukiwaniu modelu sylwetki zawodowej nowoczesnego nauczyciela, w: Życie Szkoły 1974, nr 10.
- Niemierko B., Między oceną szkolną a dydaktyką, Warszawa 1991
- Nowacki T., Nowak J, Przygotowanie pedagogiczne nauczycieli przedmiotów zawodowych, WSiP, Wrocław 1975.
- Nowacki T., Zawodoznawstwo, ITEE, Radom 1999
- o. Jacek Wroniecki., Tygodnik Powszechny 1962, 10(685)

- Okoń W, Osobowość nauczyciela, rozprawy I. W. Dawida, Z. Mysłakowskiego, S. Szumana, M. Kreutza, S. Baleya, opracowanie i wstęp W. Okoń, Warszawa 1962.
- Okoń W., Nowy słownik pedagogiczny, Warszawa 1996.
- Okoń W., Rzecz o edukacji nauczyciela, Warszawa 1991.
- Okoń W., Słownik pedagogiczny, PWN, Warszawa 1987
- Okoń W.: Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej. Warszawa 1998
- Okoń W: Osobowości nauczyciela słów kilka, w: Życie Szkoły 2001, nr 2.
- Piramowicz G. *O powinnościach nauczyciela*, Lwów 1894 r.
- Raport dla UNESCO Międzynarodowej Komisji do spraw Edukacji dla XXI wieku. Edukacja jest w niej ukryty skarb, Stowarzyszenie Oświatowców Polskich 1998
- Rusiecki J.: Poszukiwanie wzoru nauczyciela, w: Wychowanie na codzień 1998, nr 9.
- Scott G., Linda R., Stawanie się refleksyjnym uczniem i nauczycielem, Warszawa 1997
- Sołtys D., Szmigiel M.K., Doskonalenie kompetencji nauczycieli w zakresie diagnozy edukacyjnej, Kraków 1997
- Speck O, Być nauczycielem, Gdańsk., 2005
- Stanowski A., Samorząd uczniowski – szkołą demokracji czy optymizmu?, w: A. Bieduń, W. Smoleński, Lublin 1996,
- Stanowski A., Wychowanie do solidarności, w: A Bień, W. Samoliński, Lublin 1996
- Suchodolski B., Wychowanie dla przyszłości, PWN, Warszawa 1960
- Szaleniec H., Szmigiel M.K., Egzamin zewnętrznego, Kraków 2001
- Szewczyk K., Wychować człowieka mądrego, Warszawa-Łódź 1998
- Szkołut T.: Szkoła i zadania edukacji kulturalnej w świecie postnowoczesnym Referat wygłoszony podczas konferencji Komitetu Prognoz PAN „Polska w XXI wieku”. 1994.
- Szłosek F., Kompetencje czy kwalifikacje zawodowe nauczycieli akademickich, w: Kompetencje zawodowe nauczycieli a problemy reformy edukacyjnej, pod red. E. Sałaty, Radom 2001
- Szłosek F., Wstęp do dydaktyki zawodowej, Radom 1995
- Taraszkiewicz M., Jak uczyć lepiej, Warszawa 1996

- Turowski L. „Pedagogika ogólna i subdyscypliny” Warszawa 1999
- Wiatrowski Z., Droga do współczesnego rozumienia i uznawania kwalifikacji i kompetencji zawodowych, w: Kwalifikacje zawodowe na współczesnym rynku pracy, pod red: S.M. Kwiatkowski, IBE, Warszawa 2004
- Wołoszyn S., Nauki o wychowaniu w Polsce w XX wieku, Kielce 1998
- Wołoszyn W., Powinności i wartości w deontologii nauczycielskiej, w: Rola wartości i powinności moralnych w kształtowaniu świadomości profesjonalnej nauczycieli, red. A. M. Tchórzewski, Bydgoszcz 1994.
- wybór i oprac. S.I. Możdżeń , *Testy źródłowe do dziejów wychowania cz.3* , Kielce 1993
- Zaborowski Z., Psychospołeczne problemy wychowania, Warszawa 1997

LUBELSKA SZKOŁA WYŻSZA

ul. Warszawska 3B

08-500 Ryki

www.lswryki.pl